

Co-operation in the Shar/Šara Mountains and Korab Massif area

Scoping study on addressing shared climate-related
security challenges and strengthening resilience

PËRKTHIM JOZYRTAR

Ky publikim është prodhuar në kuadrin e projektit ekstra-buxhetor të financuar të Organizatës për siguri dhe bashkëpunim në Evropë (OSBE) "[Forcimi i përgjigjeve ndaj rreziqeve të sigurisë nga ndryshimet klimatike në Evropën Juglindore, Evropën Lindore, Kaukazin e Jugut dhe Azinë Qendrore](#)" (Numri i Projektit: 1102151).

Financuar nga: Andora, Austria, Republika Çeke, Finlanda, Franca, Gjermania, Italia, Japonia, Lihtenshtajni, Luksemburgu, Norvegjia, Polonia, Suedia, Shtetet e Bashkuara të Amerikës.

Citime të sugjeruara

van Ackern, Pia, Adrian Foong dhe Lukas Rüttinger. Bashkëpunimi në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit. Studimi i fushëveprimit për adresimin e sfidave të përbashkëta të sigurisë të lidhura me klimën dhe forcimin e qëndrueshmërisë. Berlin: adelphi; Vjenë: OSBE, 2023.

Kopje

Botuesit: Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE)
Wallnerstrasse 6
1010 Vjenë, Austri
+43 1 514 360
pm@osce.org
<http://www.osce.org>

adelphi research gemeinnützige GmbH
Alt-Moabit 91
10559 Berlin
+49 (030) 8900068-0
office@adelphi.de
www.adelphi.de

Menaxhues të projektit: Esra Buttanri, Danica Svillanovic, Victoria Romano (OSBE)

Autorët: Pia van Ackern, Adrian Foong, Lukas Rüttinger (adelphi)

Kontribuesit: Daniel Bogner

Recensues: Esra Buttanri

Fotografi: Kopertina: Shila Bandilli

Statusi: Tetor 2022

Mohim përgjegjësie

Përmbajtja e këtij botimi pasqyron opinionet, gjetjet, interpretimet dhe konkluzionet e autorëve dhe kontribuesve dhe nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet ose ndonjë qëndrim zyrtar të Organizatës për siguri dhe bashkëpunim në Evropë (OSBE), donatorëve të saj dhe/ose shtetet e saj pjesëmarrëse. Megjithëse është treguar kujdesi maksimal në përgatitjen e publikimit, OSBE-ja nuk pranon asnjë përgjegjësi për saktësinë ose plotësinë e çdo informacioni, udhëzimi, këshille të dhënë në të, ose për shtyp të gabuar.

Emërtimet e përdorura dhe prezantimi i materialit në këtë publikim nuk përbëjnë ose nënkuptojnë shprehjen e ndonjë mendimi nga ana e OSBE-së në lidhje me statusin ligjor të çdo vendi, territori, qyteti ose zone, të ndonjë autoriteti në të, ose në lidhje me përcaktimin e çdo kufiri dhe/ose kufizimi. Asnjë pretendim nuk mund të bëhet kundër OSBE-së në lidhje me pasojat e mundshme nga mbështetja në informacionin ose konkluzionet e përfshira në këtë publikim.

Bashkëpunimi në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit

Studimi i fushëveprimit për adresimin e sfidave të përbashkëta të sigurisë të lidhura me klimën dhe forcimin e qëndrueshmërisë

Pia van Ackern, Adrian Foong, Lukas Rüttinger (adelphi)

PËRKTHIM JOZYRTAR

Mirënjohje

Dëshirojmë t'ju falënderojmë të gjithë palëve të interesuara që takuam gjatë aktiviteteve tona të konsultimit, të cilat përfshinin intervista në internet, takime në internet dhe personalisht, dhe vizitat në terren për kontributet e tyre të vlefshme. Dëshirojmë të falënderojmë veçanërisht Daniel Bogner, Elton Qendro, Fadil Bajraktari, Hisen Xhemaili, Kristina Jovanova, Letafete Latifi, Meghan McCormack, Sofjan Jaupaj, Teodora O. Grnçarovska dhe Vlatko Trpeski për kontributin dhe mbështetjen e tyre eksperte në organizimin e aktiviteteve konsultative. Dëshirojmë të falënderojmë gjithashtu Sinéad Barry për korrekturën e këtij studimi.

Përmbledhja ekzekutive

Zona e Malit Sharr dhe e Masivit të Korabit është një pikë e nxehtë e biodiversitetit që përfshin katër zona të mbrojtura: (1) Korab-Koritnik, (2) Mavrovë, (3) Mali Sharr dhe (4) Sharri. Zona është e pasur me burime natyrore që janë të rëndësishme për sigurinë e jetesës dhe mirëqenien e komuniteteve lokale. Megjithatë, ndikimet e ndryshimeve klimatike, së bashku me aktivitetet e paqëndrueshme dhe të paligjshme njerëzore, kërcënojnë biodiversitetin e zonës dhe sektorët kryesorë ekonomikë.

Këto ndikime do të preknin mjetet e jetesës dhe do të përkeqësojnë rreziqet e sigurisë të përbashkëta nga komunitetet lokale në të katër zonat e mbrojtura, me gratë që preken veçanërisht. Si i tillë, bashkëpunimi i përforcuar dhe i synuar ndërmjet menaxhimit të zonave të mbrojtura dhe komuniteteve të tyre është i një rëndësie të madhe pasi ofron mundësi për të trajtuar këto rreziqe në një mënyrë tërësore dhe të qëndrueshme. Nga njëra anë, aktivitetet e bashkëpunimit shërbejnë për të përmirësuar jetesën, sigurinë dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve në zonat e mbrojtura. Nga ana tjetër, ato përforcojnë besimin dhe marrëdhëniet e mira fqinjësore në zonë.

Studimi i fushëveprimit dhe metodologjia

Ky studim i fushëveprimit synon të vlerësojë kontekstin aktual të sfidave të përbashkëta të sigurisë të lidhura me klimën në zonën e Malit Sharr dhe Masivit të Korabit. Bazuar në këtë vlerësim, ai mbledh dhe zhvillon ide për aktivitete bashkëpunimi midis aktorëve të ndryshëm në zonë dhe për të identifikuar se çfarë kërkohet për të siguruar suksesin e aktiviteteve të tilla. Këto do të kontribuojnë në objektivin e përgjithshëm të rritjes së bashkëpunimit dhe zvogëlimit të rreziqeve të sigurisë të lidhura me klimën në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit.

Ky studim bazohet në gjetjet e raportit të Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE)-adelphi “Vlerësimi rajonal për Evropën Juglindore: Implikimet e sigurisë të ndryshimeve klimatike”, i cili identifikoi Malin Sharr dhe zonën e Masivit të Korabit si pikë e nxehtë prioritare për bashkëpunim. Për më tepër, ky studim i fushëveprimit bazohet shumë në njohuritë nga konsultimet e palëve të interesuara, të cilat përfshinin takime në internet, intervista dhe vizita në terren. Hulumtimi shtesë plotësoi përgatitjen e këtij studimi.

Rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën

Qeverisja e pyjeve është brenga kryesore që prek të katër zonat e mbrojtura, veçanërisht në lidhje me shpyllëzimin dhe prerjet e paligjshme. Kjo e fundit nxitet nga grupet dhe rrjetet e organizuara kriminale si dhe nga praktikat e paqëndrueshme të prerjeve të pyjeve, të nxitura nga kushtet e vështira socio-ekonomike me të cilat përballet popullsia rurale. Zona është gjithashtu e kërcënuar nga zjarret (shumë prej të cilave shkaktohen nga aktivitetet njerëzore pa dallim), gjuetia e pakontrolluar dhe mbledhja intensive tregtare e bimëve, barishteve dhe frutave të egra, veçanërisht nëse nuk monitorohen. Këto kërcënojnë biodiversitetin dhe sigurinë e jetesës së zonës, rreziqet e të cilave janë të komplikuar nga ndikimet e ndryshimeve klimatike.

Rreziqe të tjera të sigurisë që lidhen me klimën përfshijnë:

- **Sektorët e bujqësisë dhe blegtorisë:** Popullsia e zonës varet kryesisht nga bujqësia dhe blegtoria ekstensive. Megjithatë, këta sektorë përballen me kërcënimin e migrimit rural jashtë dhe braktisjen e mëvonshme të praktikave tradicionale të përdorimit të tokës që kanë qenë thelbësore në ruajtjen e biodiversitetit të peizazheve të hapura. Ndikimet e ndryshimeve klimatike e tendosin më tej sektorin e bujqësisë, me gratë që mbajnë peshën kryesore të këtyre ndikimeve, duke qenë se ato përballen me një nënpërfaqësim disproporcional ekonomik dhe social në rajon.

- **Sektori i turizmit:** Për shkak të vlerave të tij të pasura gjeologjike dhe natyrore, turizmi po bëhet një sektor gjithnjë e më i rëndësishëm për zhvillimin ekonomik të rajonit. Megjithatë, aktivitetet e paqëndrueshme të lidhura me turizmin kërcënojnë mjedisin e zonës. Për më tepër, ndikimet e ndryshimeve klimatike mund të ndikojnë në aktivitetet dhe të ardhurat e turizmit, veçanërisht ato që lidhen me aktivitetet dimërore dhe në zonat malore. Këto mund të çojnë në migrim të mëtejshëm dhe braktisje të praktikave tradicionale të përdorimit të tokës, t'i shtyjnë komunitetet lokale drejt praktikave të paqëndrueshme të jetesës dhe tkurrjen e të ardhurave dhe kapaciteteve të bashkive lokale për të ofruar infrastrukturë të përshtatshme.
- **Infrastruktura – uji, mbetjet dhe ndërtimet:** Zhvillimi infrastrukturor është relativisht i kufizuar në rajon. Rrjetet e dobëta rrugore në zonat e largëta pengojnë lidhjen dhe bashkëpunimin midis palëve të interesuara në rajon, ndërsa sistemet e kufizuara të menaxhimit të mbetjeve dhe ujërave të zeza rezultojnë në shfaqjen e deponive të paligjshme dhe hedhjen e mbeturinave në lumenj. Planet e zhvillimit infrastrukturor mund të ndihmojnë në adresimin e këtyre boshllëqeve – megjithatë, ato kërcënojnë gjithashtu integritetin ekologjik të zonës. Anasjelltas, ndikimet e ndryshimeve klimatike mund të tendosin sektorin energjetik të zonës dhe t'i shtyjnë njerëzit drejt burimeve të tjera të paqëndrueshme të energjisë.

Analiza e kontekstit

Autoritetet e menaxhimit të parkut dhe komunat në zonë përballen me disa pengesa që e bëjnë të vështirë trajtimin e rreziqeve të sigurisë që lidhen me klimën. Disa pengesa të zakonshme përfshijnë:

- **Bashkëpunimi i kufizuar ndërmjet zonave të mbrojtura:** Komunikimi, bashkëpunimi dhe shkëmbimet ndërmjet autoriteteve menaxhuese të zonave të mbrojtura janë të kufizuara. Ky është rasti edhe për komunat ndërmjet dhe brenda zonave të mbrojtura. Në të kundërt, organizatat e shoqërisë civile (OSHC) angazhohen në shkëmbime të rregullta në të katër zonat e mbrojtura.
- **Mungesa e kapaciteteve financiare dhe të burimeve njerëzore:** Si menaxhimi i parkut ashtu edhe bashkitë ballafaqohen me mungesë të kapaciteteve financiare dhe të burimeve njerëzore në lidhje, për shembull, me menaxhimin e zonave të mbrojtura, ekspertizën ligjore dhe menaxhimin e pyjeve dhe ujërave.
- **Zbatimi i kufizuar i planeve të menaxhimit të parkut:** Në kohën e zhvillimit të këtij studimi të fushëveprimit, planet e menaxhimit të parkut dhe si rrjedhim dokumentet kornizë për menaxhimin e qëndrueshëm të parkut, ose nuk ishin të disponueshme ose nuk ishin funksionale në të katër zonat e mbrojtura.
- **Përfaqësimi i pabalancuar i grave dhe të rinjve:** Përfshirja e grave dhe të rinjve në qeverisjen e katër zonave të mbrojtura është aktualisht e kufizuar, veçanërisht në lidhje me autoritetet menaxhuese të parkut dhe përfaqësimin komunal.
- **Legjislacioni konkurrues:** Kompetencat dhe përgjegjësitë nuk janë gjithmonë të përcaktuara qartë, dhe ka mbivendosje ndërmjet pjesëve të ndryshme të legjislacionit si dhe mungesë harmonizimi ndërmjet ligjeve konkurruese.

Ka disa projekte në vazhdim dhe të përfunduar para një kohe të shkurtër që fokusohen në përmirësimin e qeverisjes së pyjeve, jetesën lokale, menaxhimin e zjarreve dhe përpjekjet për ruajtjen në rajon, ndër temave të tjera. Këto projekte trajtojnë pjesërisht rreziqet e identifikuar të sigurisë të lidhura me klimën, si dhe pengesat me të cilat përballen katër zonat e mbrojtura. Megjithatë, shumë pak projekte angazhohen në aktivitete të përbashkëta dhe kërkojnë të adresojnë sfidat e përbashkëta dhe të forcojnë qëndrueshmërinë ndaj klimës në të gjithë zonat e mbrojtura.

Ide për aktivitete bashkëpunimi

Për të avancuar bashkëpunimin, procesi i konsultimit identifikoi disa aktivitete të përbashkëta. Grupi i parë i aktiviteteve përfshin aktivitete ndërsektoriale që ndihmojnë në adresimin e çështjeve të ndryshme duke forcuar bashkëpunimin dhe ndërgjegjësimin:

Krijimi i strukturave të bashkëpunimit: Qëllimet e strukturave të tilla, të cilat mund të formalizohen në një masë më të vogël ose më të fuqishme, përfshijnë rrjetëzimin, shkëmbimin e njohurive, përvojës dhe praktikave më të mira dhe mundësimin e aktiviteteve të përbashkëta, veçanërisht ndërmjet autoriteteve të menaxhimit të zonave të mbrojtura si grup bazë, dhe komunat dhe OSHC-të lokale si grupe më të gjera.

Rritja e ndërgjegjësimin: Aktivitete të tilla janë thelbësore për të informuar dhe sensibilizuar një gamë më të gjerë të banorëve dhe përfaqësuesve të komunave për rëndësinë, vlerat dhe kërcënimet e zonës që lidhen me ndryshimet klimatike dhe sigurinë.

Forcimi i kapaciteteve të OSHC-ve: Aktivitete të tilla janë të rëndësishme për rritjen e bashkëpunimit për ruajtjen e natyrës dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike, si dhe për të kontribuar në ndërtimin e besimit dhe forcimin e marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë në të katër zonat e mbrojtura. Disa OSHC janë të organizuara në Grupe lokale të veprimit (GLV), të cilat paraqesin pika të mira hyrëse për aktivitetet e bashkëpunimit.

Këto aktivitete mund të ndërtojnë kornizën dhe të ofrojnë mbështetje për një grup të dytë aktiviteteve që janë më specifike për çështjet. Në të gjitha aktivitetet, gratë dhe të rinjtë duhet të përfshihen si grupe të synuara.

Qeverisja e pyjeve është grupi kryesor tematik për bashkëpunimin e përbashkët për çështje specifike që identifikuan palët e interesuara. Kjo shoqërohet me faktin se qeverisja e pyjeve perceptohet si sfida më e rëndësishme në lidhje me sigurinë klimatike në zonë. Gjithashtu ofron më shumë mundësi për bashkëpunim të suksesshëm dhe është tema që përfshin më shumë ide për aktivitete, duke përfshirë ato që lidhen me:

- Kuadri ligjor dhe zbatimi ligjor për të adresuar aktivitetet e paligjshme me fokus të veçantë në prerjet e paligjshme
- Stimujt për reduktim të prerjeve të paqëndrueshme dhe ilegale nga familjet private
- Mbrojtja dhe restaurimi i pyjeve
- Menaxhimi i zjarrit

Grupe të tjera tematike specifike për çështje që u shfaqën gjatë procesit të konsultimit përfshijnë:

- Jetesa lokale dhe trashëgimia kulturore
- Turizëm i qëndrueshëm
- Ruajtja e natyrës dhe menaxhimi i kullotave
- Menaxhimi i mbetjeve
- Menaxhimi i ujit

Bazuar në rezultatet e këtij studimi, ky projekt do të vazhdojë të plotësojë mangësitë e identifikuara duke krijuar një strategji të përbashkët bashkëpunimi dhe plan zbatimi. Këto do të shërbejnë për të propozuar një vizion të përbashkët si dhe për të ngushtuar dhe përmirësuar aktivitetet e sugjeruara të bashkëpunimit. Në një fazë të mëvonshme, një projekt pilot do të zbatohet së bashku me partnerë dhe aktorë lokalë, të cilët gjithashtu do të angazhohen si grupi kryesor i palëve të interesuara për aktivitetet e ardhshme.

Përmbajtja

1 Hyrja	1
1.1 Projekti	2
1.2 Studimi i fushëveprimit dhe metodologjia	2
2 Informacion mbi sfondin	4
2.1 Zonat e mbrojtura në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit	4
2.2 Parashikimet klimatike	5
2.3 Rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën	5
2.3.1 Qeverisja e pyjeve	6
2.3.2 Sektorët e bujqësisë dhe blegtorisë	7
2.3.3 Sektori i turizmit	8
2.3.4 Infrastruktura: uji, mbeturinat dhe ndërtimet	8
3 Analiza e kontekstit	10
3.1 Harta e pengesave	10
3.2 Harta e projekteve	11
3.3 Sinteza	12
4 Ide për aktivitetet e bashkëpunimit	13
4.1 Forcimi i bashkëpunimit dhe ndërgjegjësimit	13
4.1.1 Ngritja e strukturave të bashkëpunimit	13
4.1.2 Rritja e ndërgjegjësimit	14
4.1.3 Forcimi i kapaciteteve të OSHC-ve	14
4.2 Aktivitete specifike për çështjet	15
4.2.1 Qeverisja e pyjeve	15
4.2.2 Jetesa lokale dhe trashëgimia kulturore	16
4.2.3 Turizëm i qëndrueshëm	17
4.2.4 Ruajtja e natyrës dhe menaxhimi i kullotave	17
4.2.5 Menaxhimi i mbetjeve	17
4.2.6 Menaxhimi i ujërave	17
5 Harta e palëve të interesuara	18
6 Konkluzione	20
7 Bibliografia	21

Lista e figurave

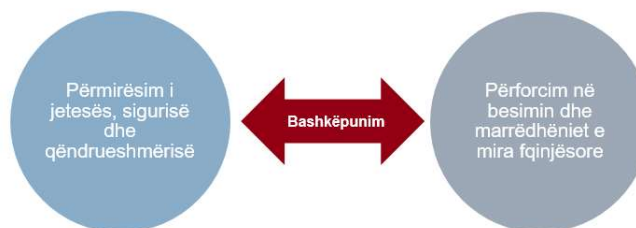
Figura 1: Qëllimi i bashkëpunimit për adresimin e rreziqeve të sigurisë që lidhen me klimën.	1
Figura 2: Pikat e nxehta të sigurisë klimatike të identifikuara në vlerësimin rajonal.	3
Figura 3: Qeverisja e pyjeve - rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën.	6
Figura 4: Sektorët e bujqësisë dhe blegtorisë - rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën.	7
Figura 5: Sektori i turizmit - rreziqet e sigurisë që lidhen me klimën.	8
Figura 6: Infrastruktura - rreziqet e sigurisë që lidhen me klimën.	9
Figura 7: Harta e projekteve kryesore.	11
Figura 8: Harta e palëve kryesore të interesit.	18

1 Hyrja

Mali Sharr dhe Masivi i Korabit janë një pikë e nxehtë biodiversiteti me vlerë të jashtëzakonshme natyrore. E përbërë nga katër zona të mbrojtura (d.m.th., Korab-Koritnik, Mavrovë, Mali Sharr dhe Sharri), zona ka një mbulesë prej më shumë se 240.000 ha, duke e bërë atë një nga zonat më të mëdha të mbrojtura në Evropë (shih Figurën 2). Burimet natyrore në rajon ofrojnë gjithashtu mundësi ekonomike për komunitetet lokale, dhe për këtë arsye janë të rëndësishme për ruajtjen e sigurisë dhe mirëqenies së jetesës rurale.

Ndryshimet klimatike janë një kërcënim për vlerat natyrore dhe ekonomike të Malit Sharr dhe të Masivit të Korabit. Kombinuar me aktivitetet e paqëndrueshme dhe të paligjshme njerëzore, ndikimet e ndryshimeve klimatike kërcënojnë biodiversitetin e pasur të zonës dhe sektorët kryesorë ekonomikë, të cilët të gjithë do të ndikojnë në jetesën dhe do të ushqehen me rreziqet e sigurisë me të cilat përballen komunitetet lokale. Duke pasur parasysh ndërlidhjen e zonës, këto rreziqe sigurie ka shumë të ngjarë të zgjërohen në të katër zonat e mbrojtura. Bashkëpunimi i përforcuar dhe i synuar midis menaxhimit të zonave të mbrojtura dhe komuniteteve të tyre është si rrjedhim i një rëndësie të madhe pasi ofron mundësi për të trajtuar këto rreziqe në një mënyrë gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme. Nga njëra anë, aktivitetet e bashkëpunimit do të shërbenin për të përmirësuar jetesën, sigurinë dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve në zonat e mbrojtura në kontekstin e një klime në ndryshim. Nga ana tjetër, ato do të përforconin besimin dhe marrëdhëniet e mira fqinjësore në zonë (shih Figurën 1).

Figura 1: Qëllimi i bashkëpunimit për adresimin e rreziqeve të sigurisë që lidhen me klimën.

© adelphi

Mali Sharr dhe zona e Masivit të Korabit u identifikuan si një pikë e nxehtë prioritare për bashkëpunim në raportin e OSBE-adelphi "Vlerësimi rajonal për Evropën Juglindore: Implikimet e sigurisë të ndryshimeve klimatike" (Rüttinger dhe tjerët 2021). Duke marrë këto gjetje si pikënisje, ky studim i fushëveprimit¹ synon të vlerësojë kontekstin aktual të aktiviteteve të përbashkëta në nivel të zonës së mbrojtur në zonën e Malit Sharr dhe Masivit të Korabit. Bazuar në këtë vlerësim, synon të mbledhë dhe të zhvillojë ide për aktivitetet e bashkëpunimit midis aktorëve të ndryshëm në zonë dhe të identifikojë se çfarë kërkohet për të siguruar suksesin e aktiviteteve të tilla. Këto do të kontribuojnë në objektivin e përgjithshëm të rritjes së bashkëpunimit dhe zvogëlimit të rreziqeve të sigurisë të lidhura me klimën në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit.

¹ I referuar më parë si "studim para-fizibiliteti" në fazat e mëparshme të projektit, termi "studim i fushëveprimit" u përdor pasi ofron një përkufizim më të qartë të objektivave dhe përmbajtjes së këtij punimi, bazuar në reagimet nga palët e interesuara.

Dy seksionet vijuese ofrojnë një përshkrim të shkurtër të projektit sipas të cilit u përgatit ky studim i fushëveprimit, si dhe procesi që shkoi në përgatitjen e këtij studimi. Kapitulli 2 ofron informacion bazë për Malin Sharr dhe zonën e Masivit të Korabit, duke përfshirë një përmbledhje të parashikimeve klimatike të zonës dhe rreziqeve të sigurisë që lidhen me klimën. Kapitulli 3 vazhdon me një analizë të kontekstit, i ndjekur nga Kapitulli 4, duke përshkruar idetë për aktivitetet e bashkëpunimit në zonë. Kapitulli 5 ofron një hartë të palëve të interesuara dhe Kapitulli 6 përfundon studimin e fushëveprimit.

1.1 Projekti

OSBE-ja në partneritet me adelphi, ka nisur në vitin 2020 një projekt të financuar ekstrasubxhetor "Forcimi i përgjigjeve ndaj rreziqeve të sigurisë nga ndryshimet klimatike në Evropën Juglindore, Evropën Lindore, Kaukazin e Jugut dhe Azinë Qendrore" (Numri i projektit: 1102151) në vitin 2020.² Ky projekt synon që të:

1. Të përmirëson të kuptuarit se si rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën ndikojnë në Evropën Juglindore, Kaukazin e Jugut, Azinë Qendrore dhe Evropën Lindore.
2. Të rrit bashkëpunimin ndërmjet palëve të interesuara rajonale për të trajtuar së bashku rreziqet e sigurisë që lidhen me klimën.
3. Të rrit ndërgjegjësimin dhe kapacitetet për një qasje të integruar për ndryshimet klimatike dhe sigurinë midis aktorëve kryesorë.

Ky studim i fushëveprimit kontribuon në të gjitha qëllimet e projektit, me fokus të veçantë në qëllimin e dytë.

1.2 Studimi i fushëveprimit dhe metodologjia

Objekti i këtij studimi të fushëveprimit është të vlerësojë kontekstin aktual të sfidave të përbashkëta të sigurisë të lidhura me klimën në zonën e Malit Sharr dhe Masivit të Korabit. Bazuar në këtë vlerësim, studimi i fushëveprimit më pas synon të mbledhë dhe të zhvillojë ide për aktivitetet e bashkëpunimit midis aktorëve të ndryshëm në zonë dhe të identifikojë se çfarë kërkohet për të siguruar suksesin e aktiviteteve të tilla. Ai bazohet në gjetjet nga raporti i OSBE-adelphi "Vlerësimi rajonal për Evropën Juglindore: Implikimet e sigurisë të ndryshimeve klimatike", i cili identifikoi dy sfida rajonale që prekin rajonin si dhe shtatë pika të nxehta të sigurisë klimatike, duke përfshirë Malin Sharr dhe zonën e Masivit të Korabit. Pikat e nxehta janë vendndodhje të përbashkëta që përballen me sfida të shumta konvergjente, duke përfshirë ndikimet e ndryshimeve klimatike, si dhe presionet mjedisore, sociale, ekonomike dhe politike. Sfidat rajonale janë të ngjashme me pikat e nxehta, por nuk janë të lidhura me një zonë specifike gjeografike; përkundrazi, ato janë të përhapura në të gjithë rajonin (Rüttinger et al. 2021).

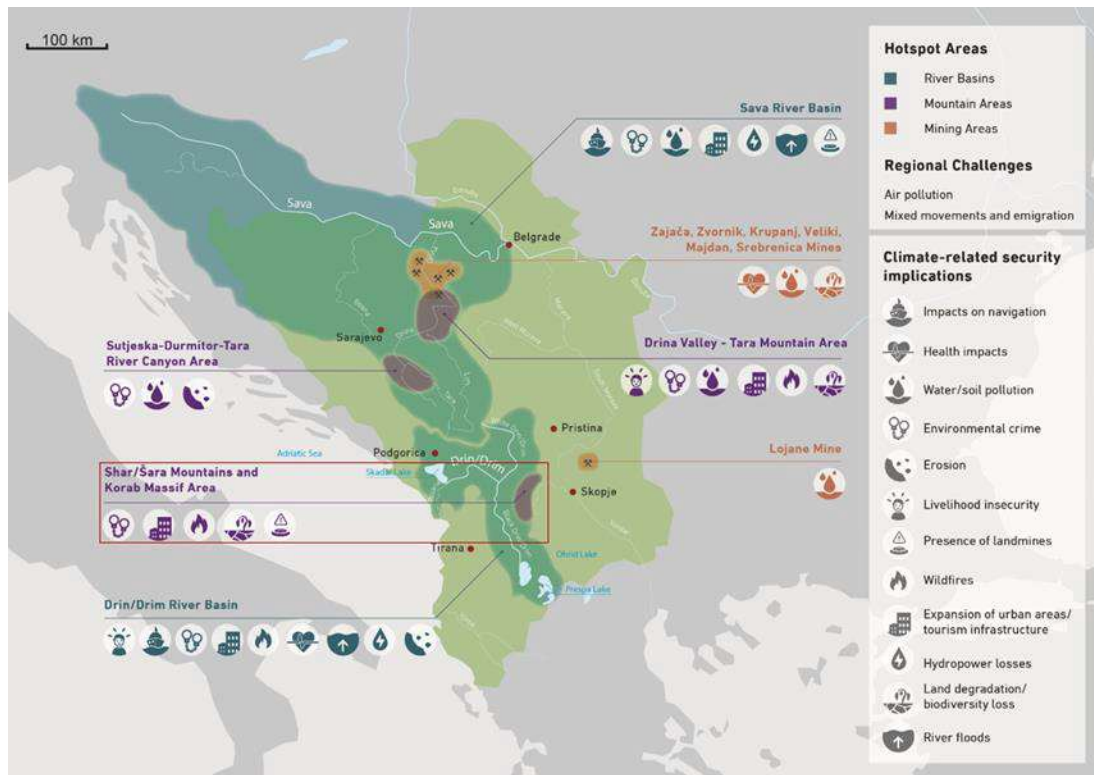
Përveç raportit të lartpërmendur, ky studim i fushëveprimit bazohet shumë në njohuritë nga aktivitetet e mëposhtme të kryera brenda fushës së projektit:

- **Konsultim online për prioritizimin e pikave të nxehta:** Midis korrikut dhe tetorit 2021, pikat fokale të projektit, ekspertë nga rajoni dhe Operacionet në terren të OSBE-së në Evropën Juglindore u konsultuan nëpërmjet takimeve dhe intervistave online. Angazhimi i tyre ishte thelbësor në ngushtimin dhe prioritizimin e pikave të nxehta dhe sfidave të identifikuara në raportin e mëparshëm. Nga këto diskutime, Mali Sharr dhe Masivi i Korabit dolën si një pikë e nxehtë prioritare, duke formuar bazën e këtij studimi të fushëveprimit.

² Për më shumë informacion mbi projektin, shihni: <https://www.osce.org/node/521965>.

- **Konsultime më të gjera me palët e interesuara:** Në mars dhe prill të 2022, ekipi i OSBE-së dhe projektit adelphi vizituan Tiranën, Shkupin dhe Prishtinën për t'u takuar dhe konsultuar me palët e interesuara që përfaqësojnë agjencitë mjedisore dhe të tjera, organizatat e shoqërisë civile (OSHC-të) dhe partnerët ndërkombëtarë. Ekipi i projektit kreu gjithashtu disa vizita në terren në zonën e Malit Sharr dhe Masivit të Korabit për t'u takuar dhe konsultuar me palët e interesuara në nivel lokal të katër zonave të mbrojtura, duke përfshirë përfaqësuesit e autoriteteve përkatëse të menaxhimit të parkut, komunave dhe OSHC-ve. Rezultatet e këtyre konsultimeve ishin veçanërisht të rëndësishme për të formuluar idetë për aktivitetet e bashkëpunimit siç përshkruhen në Kapitullin 4.
- **Hulumtimi:** Gjetjet e projekteve dhe studimeve të tjera relevante që u kryen në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit, së bashku me hulumtimet shitesë në zyrë nga ekipi i projektit, plotësuan përgatitjen e këtij studimi.

Figura 2: Pikat e nxehta të sigurisë klimatike të identifikuara në vlerësimin rajonal.

Shënim: Zona prioritare e Malit Sharr dhe e Masivit të Korabit është e shënuar me kornizë me ngjyrë të kuqe.

Duke shikuar përpara, studimi i fushëveprimit do të shërbejë si bazë për aktivitetin e ardhshëm të projektit, domethënë një konsultim me një rreth më të gjerë aktorësh, rezultatet e të cilit do të informojnë zhvillimin e një kuadri strategjik për bashkëpunim/përshtatje të përbashkët në Malin Sharr dhe zonën e Masivit të Korabit.

Si përmbledhje, masat e vlerësuara në këtë studim të fushëveprimit synojnë përfundimisht të rrisin bashkëpunimin dhe të reduktojnë rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën në zonën e Malit Sharr dhe Masivit të Korabit.

2 Informacion mbi sfondin

2.1 Zonat e mbrojtura në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit

Mali Sharr dhe zona e Masivit të Korabit janë një rajon me peizazhe të ndryshme, të formuara nga proceset gjeologjike, lumore dhe akullnajore dhe, së fundmi, nga ndikimet njerëzore (Bogner et al. 2021). Malet dhe luginat e thella karakterizojnë peizazhin: disa nga vargjet malore më të mëdha dhe më të larta në Gadishullin Ballkanik ndodhen në zonë, me lartësi deri në 2,747 m në Titov Vrv dhe 2,764 m në Korabin e Madh (EuroNatur 2020; Keçi dhe Krog 2014). Peizazhi është gjithashtu i mbushur me liqene dhe burime të shumta akullnajore që ushqehen në disa lumenj që përshkojnë rajonin, duke përfshirë, ndër të tjera, Lumën, Penën dhe Radikën (Keçi dhe Krog 2014; Milevski dhe Aleksova 2019; UNEP 2010).

Një grup i tillë terrenesh ka çuar në zhvillimin e një biodiversiteti jashtëzakonisht të pasur - zona është shtëpia e një game të larmishme të specieve endemike dhe të rralla të florës dhe faunës (Mellovski et al. 2010). Për shkak të zonave pyjore kryesisht të paprekura dhe të pafragmentuara, zona ka qenë në gjendje të mbajë specie të mëdha gjitarësh si ariu i murrmë, ujku gri dhe rrëqebulli (EuroNatur 2020). Ndërsa statusi i ruajtjes së shumë prej këtyre specieve ka treguar përmirësime në nivel evropian (EEA 2020), disa nën-specie që janë kryesisht të kufizuara në zonën si rrëqebulli i Ballkanit mbeten nën kërcënim (Bazzicalupo et al. 2022).

Në total, Mali Sharr dhe zona e Masivit të Korabit mbulojnë një sipërfaqe të kombinuar prej më shumë se 240,000 ha, duke e bërë atë zonën më të madhe të mbrojtur të afërt në Evropën Juglindore dhe një nga më të mëdhatë në kontinent (UNEP 2010). Popullsia e zonës, e cila numëron më shumë se 100,000 (shih më poshtë), është kryesisht e varur nga burimet pyjore, ku bujqësia, blegtoria dhe kullotja përbëjnë disa nga aktivitetet e saj kryesore ekonomike (Bogner et al. 2021; Keçi dhe Krog 2014).

Për qëllimet e këtij studimi dhe projekti, "Mali Sharr dhe Zona e Masivit të Korabit" përkufizohet si zona e përbërë nga katër zonat e mëposhtme të mbrojtura:

- **Korab-Koritnik:** Ndodhet në perëndim të Mavrovës dhe Sharrit, parku është themeluar në vitin 2011 dhe mbulon një sipërfaqe prej 55.550,2 ha. Parku përfshin bashkitë Dibër dhe Kukës dhe ka një popullsi kryesisht rurale prej rreth 19,000 (Keçi dhe Krog 2014).
- **Mavrovë:** Ndodhet në lindje të Korab-Koritnikut, në perëndim të Malit Shar dhe në jug të Sharrit, parku u themelua fillimisht në vitin 1949 dhe më vonë u zgjerua në vitin 1952. Sipas faqes së tij zyrtare, parku mbulon një sipërfaqe prej 73.088 ha që përfshin komunat Mavrovë-Rostushë dhe Gostivar (Parku kombëtar i Mavrovës n.d.a). Parku përfshin 37 vendbanime të komunës Mavrovë-Rostushë, me një popullsi të përgjithshme prej rreth 8600 banorë (Parku kombëtar i Mavrovës n.d.b).
- **Mali Sharr:** I vendosur në lindje të Mavrovës dhe Sharrit, parku është më i fundit nga katër zonat e mbrojtura të shpallura si të tilla, duke u themeluar në korrik 2021 (UNEP 2021). Ai mbulon një sipërfaqe prej 62.700 ha me një popullsi prej rreth 17.000 në shtatë komuna (Bogovinë, Gostivar, Jegunovcë, Mavrovë-Rostushë, Tearcë, Tetovë dhe Vrapçisht) (Bogner et al. 2021).
- **Sharri:** Ndodhet në veri të të gjitha zonave të mbrojtura të listuara më sipër, parku është themeluar në vitin 1986 dhe është zgjeruar në vitin 2012, dhe mbulon një sipërfaqe prej 53.469 ha (KOSID 2020). Parku përfshin pesë komuna (Kaçanik, Shtërpçë, Suharekë, Prizren dhe Dragash), me një popullsi prej rreth 61.000. Parku është ngjitur me Korab-Koritnik, Mavrovë dhe Malin Shar (MMPH, Prishtinë 2014).

2.2 Parashikimet klimatike

- Temperaturat në të gjithë rajonin janë bërë më të ngrohta në dekadat e fundit në krahasim me mesataret historike. Për shembull, në zonën e Mavrovës, temperaturat kanë qenë në rritje që nga vitet 1970, veçanërisht gjatë periudhës së verës (Dimishkovska et al. 2017). Këto tendenca pritet të vazhdojnë edhe në vitet e ardhshme. Evropa Juglindore parashikohet të përjetojë një ngrohje të shtuar me vlera deri në dyfishin e mesatares globale, dhe me disa vlerësime që parashikojnë më shumë se 1.5°C ngrohje për rajonin deri në fund të shekullit 21 (IPCC 2021a).³ Së bashku me rritjen e temperaturave, rajoni mund të shohë gjithashtu një rritje të thatësisë, kushteve të motit të zjarrit dhe thatësirave deri në mesin e shekullit (IPCC 2021b).
- Mbulesa e borës ka dhe do të vazhdojë të bjerë (IPCC 2021b), me disa vlerësime që parashikojnë një ulje prej 50 ditësh në ditët e mbulimit të borës deri në vitin 2050 (Alfthan et al. 2015). Temperaturat më të larta do të zhvendosin gjithashtu vijën e borës lart, ndërsa reshjet më intensive dhe rritja e shkrirjes së borës gjatë dimrit do të rrisin rreziqet e përmbytjeve të lumenjve si gjatë dimrit ashtu edhe në pranverë (Alfthan et al. 2015).
- Për më tepër, biodiversiteti i pasur që karakterizon Malin Sharr dhe zonën e Masivit të Korabit ka të ngjarë të përballet me presione në rritje nga ndryshimet klimatike. Në mënyrë të veçantë, parashikimet e temperaturave më të ngrohta, kushteve më të thata dhe probabiliteteve më të larta të zjarreve mund të përshpejtojnë humbjen e biodiversitetit në rajon (Vasilijević et al. 2018). Temperaturat më të ngrohta, për shembull, ka të ngjarë të ulin sasinë e hapësirës së përshtatshme të habitatit për ekosistemet aktuale tokësore në rajon (IPCC 2022).
- Vetë siguria e komuniteteve që jetojnë në zonë ka gjithashtu shumë gjasa të vihet nën kërcënim në rritje nga fatkeqësitë e lidhura me klimën si përmbytjet, stuhitë dhe zjarret. Në të vërtetë, përmbytjet dhe stuhitë janë identifikuar si disa nga kërcënimet më të mëdha të lidhura me klimën për komunitetet e zonave të mbrojtura të Malit Shar dhe Sharrit (Bogner et al. 2021; MMPH, Prishtinë 2014). Këto ngjarje jo vetëm që rrisin rrezikun që njerëzit të dëmtohen drejtpërdrejt ose të pësojnë dëme ekonomike, ato mund të ndikojnë gjithashtu në shëndetin publik – zhvendosjet e lidhura me fatkeqësitë, për shembull, mund të kontribuojnë në shpërthimin e sëmundjeve infektive nëse popullatat e zhvendosura nuk janë në gjendje të marrin ose të kenë akses adekuat shërbimet e shëndetit, ujit dhe kanalizimeve (Alfthan et al. 2015).

Në përgjithësi, ndryshimet klimatike paraqesin rreziqe të konsiderueshme për vlerat natyrore dhe sigurinë e jetesës në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit, dhe përkeqësojnë sfidat me të cilat tashmë po përballet zona.

2.3 Rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën

Rreziqet e mëposhtme të sigurisë lidhur me klimën në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit u identifikuan bazuar në konsultimet gjatë vizitave në terren dhe një rishikim të literaturës. Në përgjithësi, palët e interesuara theksuan qeverisjen e pyjeve si sfidën kryesore në zonat e mbrojtura, me theks të veçantë në prerjet e paqëndrueshme dhe të paligjshme, si dhe në zjarret në pyje (2.3.1). Palët e interesuara ngritën gjithashtu sfidat në lidhje me bujqësinë dhe mjetet e jetesës (2.3.2), të ndjekura nga sfidat e lidhura me turizmin (2.3.3) dhe sfidat që lidhen me infrastrukturën (2.3.4).

³ Sipas IPCC (2021a), këto parashikime i referohen të gjithë rajonit të Ballkanit si dhe Turqisë, Gadishullit Iberik dhe Afrikës Veriore.

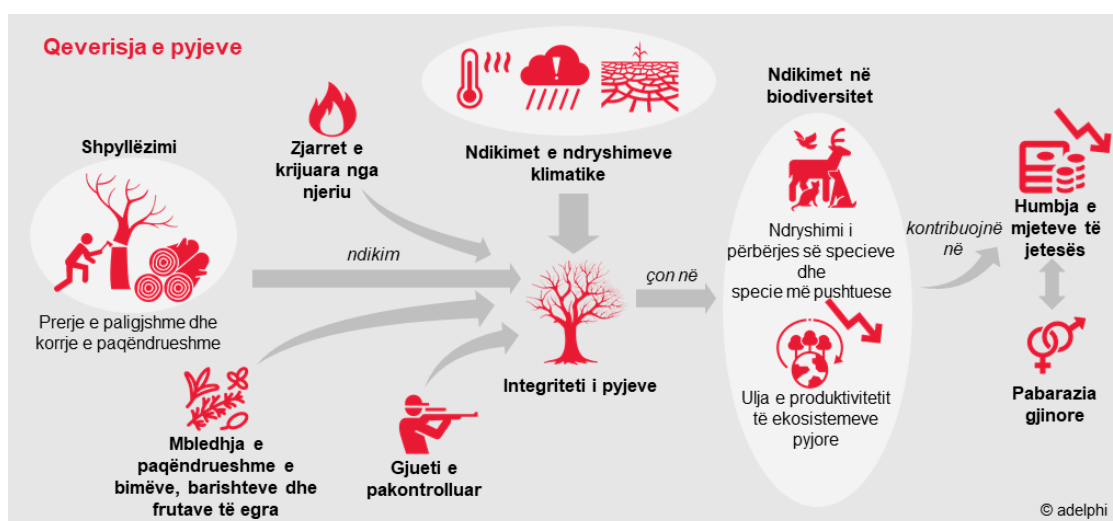
2.3.1 Qeverisja e pyjeve

Pyjet janë një burim i rëndësishëm natyror për komunitetet e rajonit dhe mjetet e jetesës së tyre, veçanërisht në zonat malore dhe rurale. Druri i zjarrit përdoret si lëndë djegëse dhe për ngrohje, ndërsa druri përdoret për ndërtim dhe tregti (Bjegović 2021; EuroNatur 2020; Keçi dhe Krog 2014). Për më tepër, pyjet janë rezervuarë të biodiversitetit dhe ofrojnë shërbime të rëndësishme të ekosistemit (Alfthan et al. 2015). Megjithatë, rajoni vuan nga praktikat e paqëndrueshme të korrjes dhe, më e rëndësishmja, prerjet ilegale, të cilat të gjitha çojnë në shpyllëzim të konsiderueshëm (Bogner et al. 2021; KOSID 2020). Dy faktorë nxisin prerjet e paligjshme në rajon: (1) grupet dhe rrjetet e organizuara kriminale, dhe (2) kushtet e vështira socio-ekonomike që e shtytin popullsinë rurale të përdorin prerje të paqëndrueshme për ngrohje ose për të gjeneruar të ardhura (Bjegović 2021; KOSID 2020; Stefanovski et al. 2021). Gjithashtu u ngritën shqetësime se prerja e drurëve në zonat e mbrojtura nxitet nga kapacitetet e kufizuara financiare të autoriteteve të menaxhimit të parkut për të financuar operacionet e tyre (shih gjithashtu Kapitullin 3.1).

Përveç shpyllëzimit, kërcënime të tjera për pyjet dhe ekosistemet e rajonit, veçanërisht nëse nuk monitorohen, përfshijnë gjuetinë e pakontrolluar dhe grumbullimin intensiv dhe komercial të bimëve, barishteve dhe frutave të egra (Bogner et al. 2021; Keçi dhe Krog 2014; MMPH, Prishtinë 2014). Zjarret e egra përbëjnë një tjetër kërcënim të madh – në Sharr për shembull, shumë prej këtyre zjarreve thuhet se janë shkaktuar nga aktivitete njerëzore pa dallim, duke shkaktuar dëme të mëdha në pishat pyjore dhe shfaqjen e shpejtë të specieve dëmtuese (KOSID 2020). Në disa raste, 'mfiat pyjore' janë identifikuar si një nga autorët më të zakonshëm të zjarreve në pyje, pasi ata fitojnë fitime financiare nga zjarre të tilla duke rishitur drutë e korrur në zonat e prekura (Stefanovski et al. 2021). Po kështu, në zona të tjera, një kombinim i zjarreve në pyje dhe kullotjes së bagëtive kërcënon stokun e drurit dhe bazën e burimeve të pyjeve (Bjegović 2021).

Ndryshimet në temperaturë dhe nivelet e reshjeve ka të ngjarë të ndryshojnë shpërndarjen e habitateve dhe të kërcënojnë biodiversitetin dhe pasurinë e specieve që janë karakteristike e zonës (Bogner et al. 2021). Në fakt, ndryshimi i klimës u identifikua si një nga kërcënimet kryesore për humbjen ose reduktimin e vitalitetit të specieve të caktuara në rajonin e Malit Shar (GIZ 2017). Në përgjithësi, ekosistemet malore në lartësi të mëdha janë veçanërisht të kërcënuara për shkak të rënies së parashikuar të mbulesës së borës dhe rritjes së temperaturave (Melovski et al. 2010; MMPH, Prishtinë 2014).

Figura 3: Qeverisja e pyjeve - rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën.

Megjithëse shpyllëzimi në zonat ujëmbledhëse ka kontribuar në përmytje dhe erozion të tepërt në të kaluarën (Milevski dhe Aleksova 2019), rreziqet e ngjarjeve të tilla do të rriten me reshje më intensive dhe rritje të shkëlqes së borës (Alfthan et al. 2015). Në mënyrë të ngjashme, megjithëse zjarret në pjesën më të madhe janë shkaktuar qëllimisht nga aktivitetet njerëzore (KOSID 2020), zjarret mund të bëhen më të rënda pasi kushtet klimatike bëhen më të favorshme për zjarret në pyje si rezultat i temperaturave më të larta (MMPH, Prishtinë 2018).

Duhet gjithashtu të theksohet se shkalla me të cilën po ndodh ndryshimi i klimës mund të përshejtohet vetë nga shpyllëzimi i pakontrolluar dhe i paqëndrueshëm dhe aktivitetet e zjarrit. Në veçanti, humbja e pyjeve si rezultat i aktiviteteve të tilla mund të pengojë funksionet e tyre kryesore për të vepruar si zhytës karboni, ndërsa në të njëjtën kohë lëshojnë sasi të mëdha të CO₂ në atmosferë, duke ndikuar kështu në ciklin e karbonit dhe duke përkeqësuar ngrohjen globale (UNEP 2022).

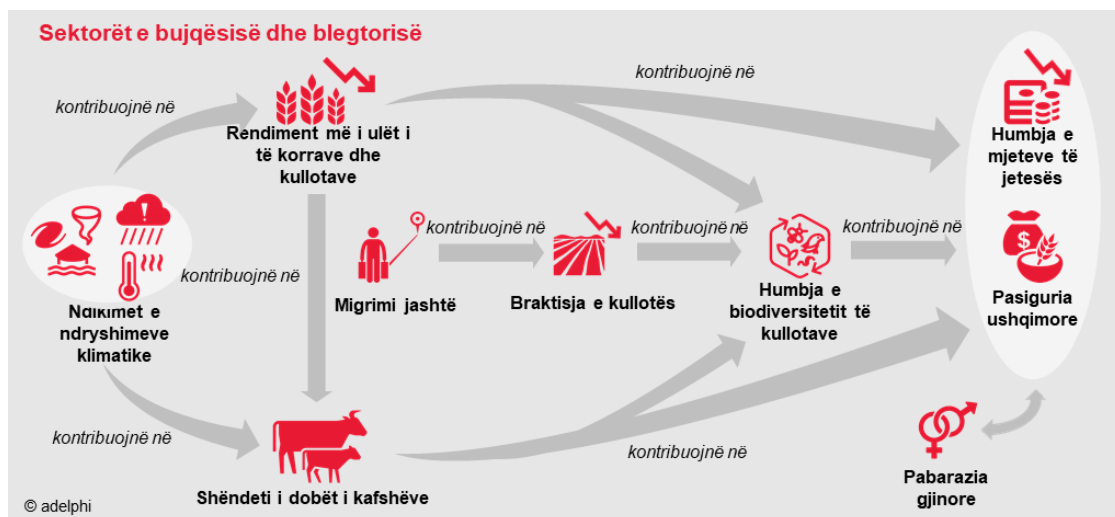
2.3.2 Sektorët e bujqësisë dhe blegtorisë

Popullsia që jeton në zonën e Malit Sharr dhe të Masivit të Korabit është kryesisht rurale dhe kryesisht e varur nga bujqësia dhe blegtoria ekstensive, me pak ose aspak angazhim në aktivitet industrial (UNEP 2010). Në zonën e mbrojtur të Malit Sharr, bujqësia tradicionale ka krijuar një “peizazh të larmishëm dhe të strukturuar në mënyrë të pasur rreth fshatrave”, me mozaikë fushash dhe livadhesh, si dhe kullota për kullotjen dhe mbarështimin e bagëtive (Bogner et al. 2021). Si e tillë, kullotja e gjerë është thelbësore në ruajtjen e biodiversitetit të peizazheve të hapura që karakterizojnë rajonin (EuroNatur 2020).

Megjithatë, disa komunitete rurale po përjetojnë një migrim të konsiderueshëm në qendrat urbane (Bogner et al. 2021; Keçi dhe Krog 2014). Në zonën e mbrojtur të Malit Sharr, rënia dhe braktisja e praktikave tradicionale të përdorimit të tokës ka çuar në rritjen e tepërt të kullotave, shndërrimin e mëvonshëm të habitateve dhe uljen e diversitetit biologjik (Bogner et al. 2021). Në të njëjtën kohë, në pjesë të zonës së mbrojtur të Korab-Koritnik, mbikullotja është identifikuar si një kërcënim nga palët e interesuara, pasi bagëtitë raportohet se kanë kullotur sipërfaqe të reja pyjore dhe kapaciteti i zonave kullotëse nuk është respektuar.

Sektori i bujqësisë ka të ngjarë të jetë i tendosur më tej nga ndikimet e ndryshimeve klimatike. Për shembull, temperaturat më të ngrohta, rënia e reshjeve dhe mungesa e foragjereve ndikojnë në shëndetin e kafshëve ripërtypëse (Lacetera 2019), të cilat më pas mund të ndikojnë në jetesën dhe sigurinë ushqimore në zonë. Gratë, në veçanti, ka të ngjarë të mbajnë peshën kryesore të këtyre ndikimeve, duke pasur parasysh se ato shpesh përballen me nënpërfaqësim disproporcional ekonomik dhe social në rajon (për shembull, një numër i madh i të rinjve të papunë në rajon janë gra) (Rüttiger et al. 2021).

Figura 4: Sektorët e bujqësisë dhe blegtorisë - rreziqet e sigurisë të lidhura me klimën.

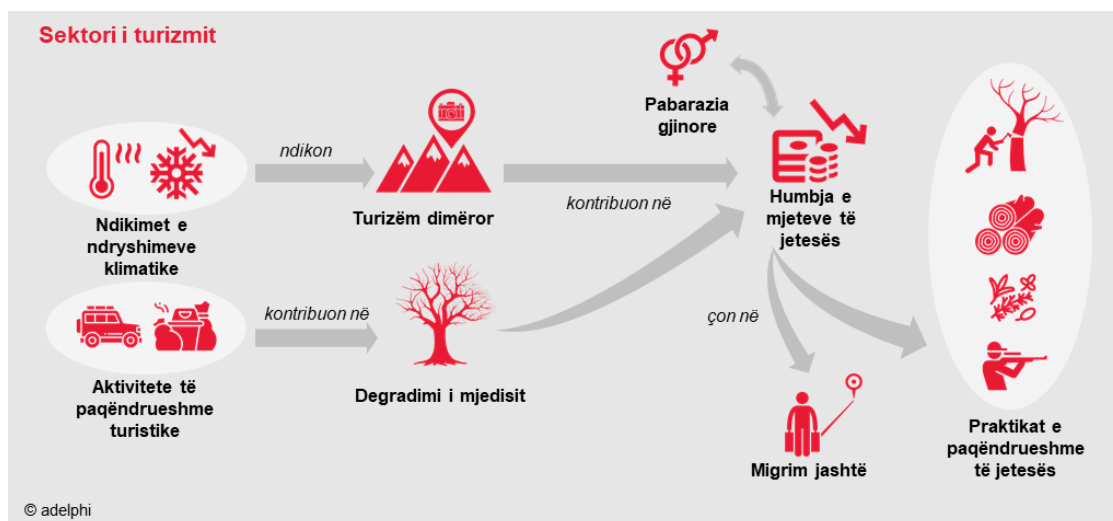
2.3.3 Sektori i turizmit

Për shkak të vlerave të tij të pasura gjeologjike dhe natyrore, turizmi po bëhet një sektor gjithnjë e më i rëndësishëm për zhvillimin ekonomik të rajonit (EuroNatur 2020; GIZ 2017). Aktivitetet rekreative përfshijnë ski, ecje, kalosje dhe çiklizëm malor – megjithatë, përdorimi i parregulluar i automjeteve të motorizuara jashtë rrugës është shfaqur si një kërcënim në rritje për mjedisin e rajonit, së bashku me asgjësimin e mbetjeve të ngurta të patrajuara dhe ujërave të zeza të lidhura me vendpushimet e skijimit dhe zonave rekreative.

Ndryshimet klimatike po ndikojnë në turizmin. Sektorët e saj, veçanërisht ata që lidhen me aktivitetet dimërore si skijimi, do të vuajnë nga ditët e mbulimit të borës dhe tkurrja e shtrirjes. Kjo mund të zvogëlojë shtrirjen e mundësive ekonomike të disponueshme për komunitetet malore lokale, veçanërisht gratë që tashmë po përballen në mënyrë disproporcionale me norma të larta papunësie (Alfthan et al. 2015). Më pas, kjo kontribuon në një sërë sfidash që janë tashmë të pranishme, si migrimi rural-urban dhe braktisja e kullotave. Mund t'i shtyjë gjithashtu komunitetet lokale të përdorin praktika të paqëndrueshme jetese për të përballuar jetesën, duke përfshirë prerjet e tepërta (dhe të paligjshme) të pyjeve (për përdorim shtëpiak ose tregtar), gjuetinë e pakontrolluar dhe aktivitetet e korjes së bimëve të egra.

Në lidhje me turizmin dimëror në mënyrë specifike, autoritetet e turizmit mund të konsiderojnë përdorimin e borës artificiale për të kompensuar zvogëlimin e mbulesës së dëborës – një masë përshtatjeje që është marrë në konsideratë në pjesë të tjera të Evropës Juglindore – megjithëse ndërhyrje të tilla mund të çojnë në konsum më të lartë të energjisë dhe ujit dhe prandaj konsiderohen të paqëndrueshme (Alfthan et al. 2015). Për më tepër, humbja e mundshme e të ardhurave nga turizmi mund të zvogëlojë kapacitetet e bashkive lokale për të ofruar infrastrukturë të përshtatshme për të adresuar çështjet e vjetra si mirëmbajtja e rrugëve dhe menjanimin e ujërave të zeza dhe menaxhimin e mbetjeve të ngurta.

Figura 5: Sektori i turizmit - rreziqet e sigurisë që lidhen me klimën.

2.3.4 Infrastruktura: uji, mbeturinat dhe ndërtimet

Përveç një numri hidrocentralesh të vegjël, zhvillimi infrastrukturor është relativisht i kufizuar në rajon. Ndërsa shumica e vendbanimeve lidhen me një rrjet rrugësh të asfaltuara, rrugët në zonat më të largëta janë përgjithësisht të paasfaltuara ose në gjendje të keqe (Bogner et al. 2021; GIZ 2017; Keçi dhe Krog 2014). Kjo ndikon në lidhjen midis palëve të ndryshme të interesuara në zonë, veçanërisht shpeshhtësinë e kontakteve të drejtpërdrejta personale ndërmjet autoriteteve nëpër juridiksione të shumta, duke paraqitur kështu një sfidë për bashkëpunimin në rajon (GIZ 2017; UNEP 2010).

Për më tepër, sistemet e depozitimit të mbetjeve përgjithësisht mungojnë ose janë të pazhvilluara – një çështje që ka rezultuar në asgjësim të pakontrolluar dhe të paligjshëm të mbetjeve të ngurta në lumenj dhe në tokë (Bogner et al. 2021; UNEP 2010). Palët e interesuara vunë re gjithashtu se autoritetet e menaxhimit të parkut përballen me problemin e deponive të paligjshme që ndodhin brenda zonave të mbrojtura. Infrastrukturat e ujërave të zeza janë gjithashtu të kufizuara, dhe në disa raste kur ka sisteme ekzistuese të ujërave të zeza, ujërat e zeza të patrajtuara thuhet se kanë hyrë në lumenj (Bogner et al. 2021).

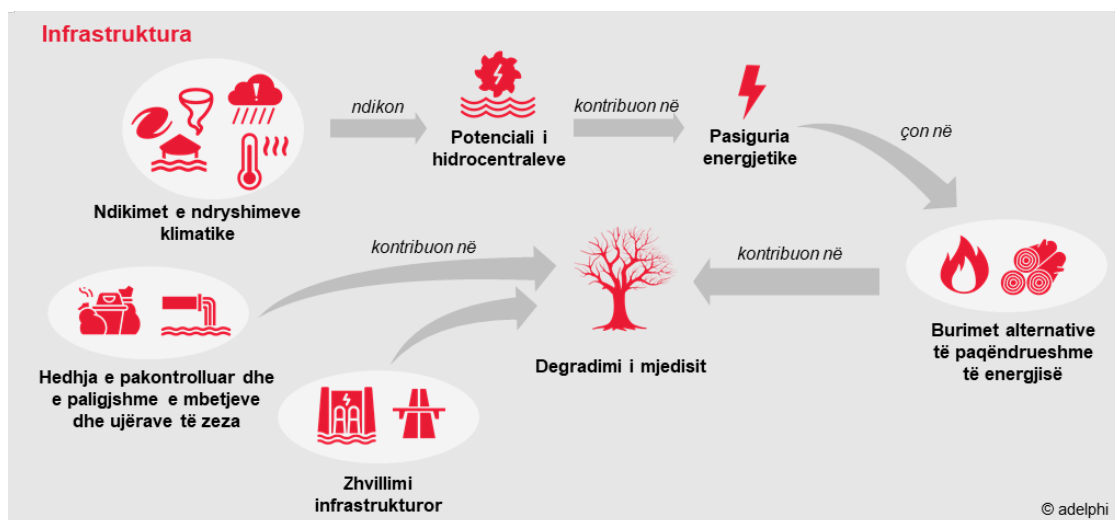
Për të adresuar mangësitë në zhvillimin infrastrukturor, disa nisma të planifikimit infrastrukturor janë zhvilluar në zonë, por këto herë pas here janë kundër politikave dhe rregulloreve të ruajtjes së natyrës. Palët e interesuara për shembull iu referuan disa planeve që përfshijnë ndërtimin e autostradave dhe tuneleve që synojnë të përmirësojnë lidhjen rrugore në të gjithë malet e Sharrit dhe zonën e Masivit të Korabit. Plane të tilla përbëjnë një kërcënim për biodiversitetin dhe habitatet e zonës dhe, siç theksohet nga palët e interesuara, mund të çojnë në rreziqe të tjera si rrëshqitjet e dheut. Një çështje tjetër që u ngrit nga palët e interesuara ishte ndërtimet e paligjshme të objekteve, një sfidë me të cilën përballen autoritetet menaxhuese të parkut dhe bashkitë, e cila, sipas palëve të interesuara, kërkon një mbikëqyrje më të mirë.

Ndërtimi i hidrocentraleve të vegjël paraqet sfida shtesë. Ndërsa këto impiante janë të rëndësishme për prodhimin e energjisë elektrike, ato kanë ndërprerë proceset ekologjike në ekosistemet e lumenjve dhe tani konsiderohen si një kërcënim i madh për biodiversitetin – një kërcënim që tashmë është evident në zonat e mbrojtura të Korab-Koritnik dhe Sharr (Bogner et al. 2021; Keçi dhe Krog 2014; MMPH, Prishtinë 2014). Në zonën e mbrojtur të Malit Shar, ndërtimi i hidrocentraleve shkakton copëzimin e habitateve, ndryshime në vetitë kimike në ujërat e lumenjve dhe ndërprerje të regjimit të rrjedhës, të cilat të gjitha kanë një ndikim negativ në florën dhe faunën brenda dhe përgjatë lumenjve (Bogner et al. 2021).

Për më tepër, ndryshimet në ciklet lumore të sjella nga ndërtimi i hidrocentraleve të vegjël kërcënojnë integritetin e veçorive të ndryshme gjeologjike të zonës (Milevski dhe Temovski 2018). Në zonën e mbrojtur të Malit Shar, ndërtimi i tyre mund të ketë sjellë edhe ndërprerje të furnizimit me ujë të pijshëm në disa komuna (Bogner et al. 2021). Ndërtimet e reja, megjithatë, aktualisht janë të ndaluara sipas shpalljes së fundit të parkut (Bogner et al. 2021).

Ndikimet klimatike ka të ngjarë të tensionojnë sektorin energjetik të zonës. Rritja e temperaturave dhe zvogëlimi i rrjedhës së ujit pritet të zvogëlojë potencialin hidroenergjetik të termocentraleve ekzistuese në zonë, siç janë ato në zonat e mbrojtura të Korab-Koritnik dhe të Sharrit (Keçi dhe Krog 2014; MMPH, Prishtinë 2014). Kjo gjithashtu mund t'i shtyjë njerëzit drejt burimeve të tjera të energjisë si dru zjarri, i cili nga ana tjetër mund të rrisë shkallën e prerjeve të paligjshme në zonë.

Figura 6: Infrastruktura - rreziqet e sigurisë që lidhen me klimën.

3 Analiza e kontekstit

Ky kapitull përshkruan pengesat me të cilat ballafaqohen palët e interesuara në menaxhimin e parkut dhe nivelet e bashkive kur adresojnë sfidat e përshkruara në Kapitullin 2.3. Kapitulli më pas vazhdon me hartimin e projekteve në bashkëpunim me partnerët ndërkombëtarë që përpiqen t'i adresojnë këto çështje dhe nga të cilat një projekt i ri ose aktivitetet i përbashkët mund të mbushë boshllëqet dhe të ndërtojë sinergji.

3.1 Harta e pengesave

Autoritetet e menaxhimit të parkut dhe bashkitë përballen me disa pengesa që e bëjnë të vështirë, nga njëra anë, adresimin e çështjeve të sipërpërmendura dhe, nga ana tjetër, bashkëpunimin me zonat e tjera të mbrojtura. Disa çështje që u ngritën në zonat e mbrojtura janë:

- **Bashkëpunimi i kufizuar ndërmjet zonave të mbrojtura:** Ekziston komunikim i kufizuar ndërmjet menaxhimit të zonave të mbrojtura por nuk ka bashkëpunim të prekshëm, p.sh. nuk ka mekanizma të krijuar për bashkëpunim ose asnjë projekt të përbashkët të iniciuar ose zbatuar nga zonat e mbrojtura. Komunitetet kanë edhe më pak shkëmbime me bashkitë e tjera, jo vetëm nëpër zonat e mbrojtura, por edhe brenda të njëjtës zonë të mbrojtur. Në të kundërt, OSHC-të angazhohen në shkëmbime të rregullta në të katër zonat e mbrojtura dhe pjesërisht janë të organizuara në një rrjet të Grupeve lokale të veprimit (GLV-të; shih seksionin 4.1.3).
- **Mungesa e kapaciteteve financiare dhe burimeve njerëzore:** Si menaxhmenti i parkut ashtu edhe komunitetet ballafaqohen me mungesë të kapaciteteve financiare dhe të burimeve njerëzore, p.sh. në Sharr numër i pamjaftueshëm i rojeve të parkut për t'u kujdesur për zonën e mbrojtur, kushtet e punës janë modeste dhe ekspertiza ligjore është e kufizuar. Në Korab-Koritnik mungojnë fondet për përmirësimin e menaxhimit të pyjeve dhe ujërave.
- **Zbatim i kufizuar i planeve të menaxhimit të parkut:** Planet e menaxhimit të parkut nuk janë (ende) të disponueshme ose nuk janë funksionale në të katër zonat e mbrojtura. Prandaj, dokumentet kuadër për menaxhimin e qëndrueshëm të parkut mungonin nëpër zonat e mbrojtura në kohën e zhvillimit të studimit të fushëveprimit. Megjithatë, planet e menaxhimit të parkut janë një pikë kyçe referimi për aktivitetet që angazhojnë drejtpërdrejt autoritetet e menaxhimit të parkut.
  - Mavrovë: Edhe pse ekziston një plan-propozim menaxhues për Mavrovën, burimet financiare për finalizimin e planit mungojnë.
  - Mali Sharr: Plani i menaxhimit të parkut për zonën e re të mbrojtur të malit Sharr është në fazën e finalizimit dhe do të miratohet në vitin 2022.
  - Korab-Kortinik: Ekziston një plan menaxhimi i parkut, por ose ka skaduar ose nuk përdoret. Palët e interesuara dhanë informacione të ndryshme rreth statusit të planit të menaxhimit.
  - Sharri: Ekziston një plan-propozim operativ për zonën e mbrojtur, i cili parashihet të miratohet në vitin 2022. Përveç kësaj, zonimi i pamjaftueshëm i zonës së parkut dhe klasifikimet e ndryshme të tij u përmend nga palët e interesuara.
- **Përfaqësimi i pabalancuar i grave dhe të rinjve:** Aktualisht, sa i përket qeverisjes së katër zonave të mbrojtura, veçanërisht në lidhje me autoritetet menaxhuese të parkut dhe përfaqësimin komunal, përfshirja e grave dhe të rinjve është e kufizuar. Kjo ishte e evidente gjatë ngjarjeve të konsultimit me palët e interesuara në nivel lokal, ku shkalla e pjesëmarrjes së grave dhe të rinjve ishte e ulët pavarësisht përpjekjeve për t'i angazhuar ato. Për të krijuar aktivitete të përbashkëta gjithëpërfshirëse në nivelin e zonës së mbrojtur, do të duhej një përfaqësim më i balancuar.

- **Legjislacioni konkurrues:** Konsultimet zbuluan se kompetencat dhe përgjegjësitë nuk janë gjithmonë të përcaktuara qartë dhe se ka mbivendosje ndërmjet pjesëve të ndryshme të legjislacionit. Për shembull, ka mungesë të zbatimit të duhur të mekanizmave të vlerësimit të ndikimit në mjedis (VNM), veçanërisht në lidhje me projektet e zhvillimit infrastrukturor si hidrocentralet. Pajtueshmëria me Marrëveshjet shumëpalëshe mjedisore (MEA), siç është Konventa e Aarhusit⁴ dhe Konventa e Espoo-së⁵ në rajon është poashtu e kufizuar. Prandaj, harmonizimi i ligjeve në të gjitha juridiksionet ishte i dëshiruar nga palët e interesuara.

3.2 Harta e projekteve

Figura 7 paraqet hartat e projekteve më të rëndësishme të financuara nga organizata ndërkombëtare dhe rajonale që synojnë të adresojnë çështjet dhe pengesat e sipërpërmendura dhe synojnë të forcojnë qëndrueshmërinë dhe përshtatjen klimatike në zonat e mbrojtura të zonës së nxehtë dhe më gjerë. Bëhet fjalë për projekte që janë ende në zbatim në momentin e shkrimit ose kanë përfunduar vitin e kaluar.

Figura 7: Harta e projekteve kryesore.

Projekti	Donator	Temat	Mavrovë	Mali Sharri	Korab-Koritnik	Sharri
Mbështetje për diversifikimin ekonomik të zonave rurale në Evropën Juglindore (SEDRA II) 2021-2024	BMZ		✗	✗	✗	✗
E ardhmja e qëndrueshme për Sharr-Korab-Koritnik 2021-2023	DBU	 	✗	✗	✗	✗
Programi i partneritetit mjedisor për aderim (EPPA) në Ballkanin Perëndimor dhe Turqi 2019-2022	EU	 	✗	✗	✗	✗
Menaxhimi i zjarrit të peizazhit në Ballkanin Perëndimor 2019-2025	SDC		✗	✗	✗	✗
Programi i sektorëve të mjedisit Prej 2017	PONT	 	✗	✗	✗	
Programi i rajoneve të mbrojtura Prej 2017	PONT	 	✗	✗	✗	
Ruajtja e biodiversitetit, menaxhimi i qëndrueshëm i tokës dhe zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit në Maqedoninë e Veriut 2022-2025	GEF/ UNEP	 	✗	✗		
Ngritja e kapaciteteve për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë bazuar në ekosistemin përmes menaxhimit të qëndrueshëm të pyjeve në Maqedoninë e Veriut 2017-2022	JICA	 	✗	✗		
Pyllëzimi, trajnimi dhe edukimi për menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve me bazë komunitare në Shqipëri 2019-2022	ADA	 			✗	
Zonat e mbrojtura për natyrën dhe njerëzit (PA4NP) 2020-2022	SIDA	 			✗	
Ngritja e kapaciteteve për reduktimin e rrezikut nga fatkeqësitë përmes Sistemit kombëtar të informacionit për zjarret në pyje (NFFIS) dhe Eco-DRR 2021-2026	JICA	 				✗
Burimet e qëndrueshme natyrore për mjedisin dhe zhvillimin ekonomik (SUNREED) 2022-2026	SIDA					✗

Legend													
	Reduktimi i rrezikut nga fatkeqësitë		Zjarre		Pyjet		Ruajtja e natyrës		Legjislacion		Prerjet		Jeta rurale

Shënim: ADA: Bashkëpunimi Austriak për zhvillim; BMZ: Ministria Federale për bashkëpunim ekonomik dhe zhvillim (Gjermani); DBU: Fondacioni federal gjerman mjedisor; BE: Bashkimi Evropian; GEF: Fondi global i mjedisit; JICA: Agjencia Japoneze e bashkëpunimit ndërkombëtar; PONT: Prespa Ohër Nature Trust; SDC: Agjencia Zvicerane për zhvillim dhe bashkëpunim; SIDA: Agjencia suedeze për bashkëpunim ndërkombëtar për zhvillim; UNEP: Programi i Kombeve të Bashkuara për mjedisin.

⁴ Konventa e Komisionit ekonomik të Kombeve të Bashkuara për Evropën (UNECE) për aksesin në informacion, pjesëmarrjen e publikut në vendimmarrje dhe aksesin në drejtësi për çështjet mjedisore.

⁵ Konventa e Komisionit ekonomik të Kombeve të Bashkuara për Evropën (UNECE) për Vlerësimin e ndikimit në mjedis në një kontekst ndërkufitar.

Katër projekte mbulojnë të katër zonat e mbrojtura. Një prej tyre, projekti i financuar nga Fondacioni Federal Gjerman Mjedisor (DBU) "E ardhmja e qëndrueshme për Sharp-Korab-Koritnik", zbatuar nga EuroNatur, Shoqëria Ekologjike Maqedonase (SHEM/MES), Mbrojtja dhe ruajtja e mjedisit natyror në Shqipëri (PPNEA) dhe Lidhja e vlerave natyrore dhe njerëzve (CNVP), është veçanërisht dhe vetëm aktive në të katër zonat e mbrojtura dhe mbështet OSHC-të dhe ndërmarrjet e vogla për të zbatuar projekte model për zhvillim të qëndrueshëm të lidhur me bujqësinë dhe turizmin. Tre projektet e tjera kanë një fokus më shumë rajonal, duke mbuluar gjithashtu zona përtej Malit Sharr dhe Masivit të Korabit, dhe adresojnë çështje të ndryshme. Ndërsa projekti i Ministrisë Federale Gjermane për bashkëpunim dhe zhvillim ekonomik (BMZ) SEDRA II, i zbatuar nga Grupi i përhershëm i punës për zhvillimin rural rajonal në Evropën Juglindore (SWG RRD) dhe Shoqëria Gjermane për bashkëpunim ndërkombëtar (GIZ), kërkon të forcojë potencialet për rritjen e punësimit dhe të ardhurave në zonat rurale në Evropën Juglindore, projekti i Programit të partneritetit mjedisor të Bashkimit Evropian për aderim (EU EPPA), i zbatuar nga autoritetet përkatëse mjedisore në rajon, ka objektivin e përgjithshëm për të forcuar zbatimin e legjislacionit mjedisor të BE-së në Ballkanin Perëndimor dhe Turqi dhe adresojnë çështje të përbashkëta mjedisore, duke përfshirë luftën kundër prerjeve të paligjshme. Ndërkohë, projekti rajonal i Agjencisë Zvicerane për zhvillim dhe bashkëpunim (SDC) fokusohet në menaxhimin e zjarrit të peizazhit në rajon dhe përfshin partnerë të ndryshëm, duke përfshirë Qendrën globale të monitorimit të zjarrit (GFMC) dhe degën e saj rajonale, Qendrën rajonale të monitorimit të zjarrit (RFMC).

Programet e granteve të Trustit natyror të Prespës dhe Ohrit (PONT) nuk mbulojnë të gjithë Malet e Sharrit dhe Masivin e Korabit, por fokusohen aktualisht në Mavrovë, Malin Sharr dhe Korab-Koritnik, duke mbështetur implementimin e planeve të menaxhimit të zonave të mbrojtura dhe aktivitetet e ruajtjes dhe përfshirjes së komunitetit të aktorëve mjedisorë. Projektet e mbetura janë të aplikueshme për zona individuale të mbrojtura (d.m.th., Mavrovë dhe Mali Sharr, Korab-Koritnik ose Sharrin), të gjitha me fokus në pyje, me elemente të zhvillimit rural, reduktimit të rrezikut nga fatkeqësitë dhe zjarret.

3.3 Sinteza

Në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit, rreziqet kryesore të sigurisë lidhur me klimën janë të lidhura me qeverisjen e pyjeve, veçanërisht prerjet e paligjshme dhe aktivitete të tjera të paligjshme, sektorët e bujqësisë dhe blegtorisë, sektori i turizmit dhe infrastrukturës. Autoritetet e menaxhimit të parkut dhe bashkitë në zonë përballen me disa pengesa që e bëjnë të vështirë, nga njëra anë, adresimin e këtyre rreziqeve të sigurisë të lidhura me klimën dhe, nga ana tjetër, angazhimin në bashkëpunim me zona të tjera të mbrojtura. Disa pengesa të zakonshme përfshijnë mungesën e kapaciteteve financiare dhe të burimeve njerëzore, zbatimin e kufizuar të planeve të menaxhimit të parkut, mungesën e harmonizimit ndërmjet ligjeve konkurruese dhe përfaqësimit e pabalancuar të grave dhe të rinjve. Analiza e kontekstit tregoi më tej se niveli i bashkëpunimit ndërmjet zonave të mbrojtura është aktualisht i kufizuar.

Ka disa projekte në vazhdim dhe të përfunduar së fundmi që fokusohen në përmirësimin e qeverisjes së pyjeve, jetesën lokale, menaxhimin e zjarreve të peizazhit dhe përpjekjet për ruajtjen në rajon, ndër tema të tjera. Këto projekte trajtojnë pjesërisht rreziqet e identifikuar të sigurisë të lidhura me klimën, si dhe pengesat me të cilat përballen katër zonat e mbrojtura. Megjithatë, shumë pak projekte angazhohen në aktivitete të përbashkëta dhe kërkojnë të adresojnë sfidat e përbashkëta dhe të forcojnë qëndrueshmërinë ndaj klimës në të gjithë zonat e mbrojtura. Kapitulli 4 paraqet një sërë idesh për aktivitetet e bashkëpunimit që synojnë të plotësojnë këto boshllëqe.

4 Ide për aktivitetet e bashkëpunimit

Ky kapitull parashtron idetë për aktivitetet e bashkëpunimit në katër zonat e mbrojtura që palët e interesuara ngritën gjatë konsultimeve dhe vizitave në terren në mars dhe prill 2022, të plotësuara nga kërkimi në zyrë.

4.1 Forcimi i bashkëpunimit dhe ndërgjegjësimit

Grupi i parë i aktiviteteve që u identifikuan ishin aktivitete ndërsektoriale që ndihmojnë në adresimin e çështjeve të ndryshme duke forcuar bashkëpunimin dhe ndërgjegjësimin. Këto aktivitete mund të ndërtojnë kornizën për aktivitetet specifike për çështjet, duke i mbështetur dhe përmirësuar ato.

4.1.1 Ngritja e strukturave të bashkëpunimit

Ka pasur shkëmbime të herëpashershme ndërmjet katër zonave të mbrojtura, por këto as nuk janë lehtësuar nga ndonjë strukturë institucionale dhe as nuk kryhen në një format të rregullt. Duke u mbështetur në këto përvoja të kaluara, krijimi i strukturave të bashkëpunimit ndërmjet katër zonave të mbrojtura, në veçanti autoriteteve të menaxhimit të zonave të mbrojtura (grupi kryesor) dhe komunave të zonave të mbrojtura dhe OSHC-ve lokale (grup më i gjerë), u identifikua si një mundësi bashkëveprim, që do të kontribuonte në ndërtimin e besimit dhe forcimin e marrëdhënieve të mira fqinjësore në zonën e Malit Sharr dhe Masivit të Korabit dhe mund të shërbente si platformë për avancimin e aktiviteteve që synojnë të përmirësojnë jetesën, sigurinë dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve në zonat e mbrojtura në kontekstin e një klime në ndryshim.

Formati i bashkëpunimit mund të variojë nga një rrjet më i lirë në struktura më të formalizuara. Synimet e krijimit të strukturave të bashkëpunimit janë rrjetëzimi, shkëmbimi i njohurive, përvojave dhe praktikave më të mira dhe mundësimi i aktiviteteve të përbashkëta. Palët e interesuara sugjeruan format dhe aktivitetet e mëposhtme

- Vendosjen e takimeve të rregullta dhe të shpeshta ndërmjet palëve të interesuara të katër zonave të mbrojtura për të shkëmbyer përvoja dhe për t'u angazhuar në projekte të përbashkëta
- Kryerjen e vizitave studimore në të katër zonat e mbrojtura dhe në parqe apo rajone të tjera për t'u mundësuar palëve të interesuara të përjetojnë shembuj të praktikave më të mira, p.sh. mbi zbatimin e planeve të menaxhimit të parkut
- Angazhimin e përbashkët në Programin e bashkëpunimit ndërkufitar (CBC) të Bashkimit Evropian
- Krijimin e një Memorandumi mirëkuptimi ose marrëveshjeve të tjera të përgjithshme ose të bazuara në çështje për bashkëpunimin ndërmjet katër zonave të mbrojtura

Përveç rritjes së bashkëpunimit ndërmjet palëve të interesuara të katër zonave të mbrojtura, palët e interesuara nënvizuan nevojën për të krijuar forume për shkëmbim ndërmjet institucioneve të ndryshme në nivele të ndryshme, si horizontalisht ashtu edhe vertikalisht.

4.1.2 Rritja e ndërgjegjësimit

Aktivitetet e ndërgjegjësimit u panë të jenë thelbësore për të informuar dhe sensibilizuar një gamë më të gjerë të banorëve dhe përfaqësuesve komunalë të zonave të mbrojtura për rëndësinë dhe vlerën e natyrës së Malit Sharr dhe zonës së Masivit të Korabit, si dhe për kërcënimet që lidhen me ndryshimet klimatike dhe sigurinë. Synimi i grave dhe të rinjve u prezantua si një prioritet i veçantë, ku palët e interesuara theksuan mungesën e të rinjve në komunitete dhe fshatra për të vazhduar praktikatat tradicionale të jetesës dhe menaxhimit të tokës, për shkak të largimit të tyre kryesisht për arsye ekonomike. Si e tillë, ngritja e ndërgjegjësimit do të nënkuptonte gjithashtu inkurajimin e të rinjve që të qëndrojnë në komunitetet e tyre përkatëse për të siguruar ruajtjen e praktikave tradicionale. Për rritjen e ndërgjegjësimit, palët e interesuara propozuan aktivitetet e mëposhtme:

- Krijimi i një faqe interneti të përbashkët për të katër zonat e mbrojtura
- Koordinimi i komunikimit të përbashkët përmes platformave të mediave sociale
- Zhvillimi i kurrikulave të përbashkëta për shkollat mbi vlerat e zonave të mbrojtura dhe përfitimet e ruajtjes dhe mbrojtjes
- Krijimi i një muzeu të historisë natyrore, duke mbuluar të katër zonat e mbrojtura
- Zhvillimi i kampeve verore të përbashkëta për të rinjtë me fokus në mbrojtjen e natyrës dhe ofrimin e mundësive vullnetare në park

4.1.3 Forcimi i kapaciteteve të OSHC-ve

Forcimi i kapaciteteve të OSHC-ve që janë të angazhuara në zonat e mbrojtura u theksua si thelbësore për rritjen e bashkëpunimit për ruajtjen e natyrës dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike.

Ka disa OSHC, disa prej tyre të organizuara në Grupet lokale të veprimit (GLV), që ofrojnë një pikë të mirë hyrjeje për aktivitetet e bashkëpunimit, të cilat gjithashtu do të kontribuonin në ndërtimin e besimit dhe forcimin e marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë në të katër zonat e mbrojtura. Në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit, GLV-të janë krijuar në të gjitha zonat e mbrojtura dhe janë në proces të zyrtarizimit dhe krijimit të Planeve lokale të veprimit. Ata, së bashku me aktorë të tjerë, kanë luajtur një rol të rëndësishëm në mbështetjen e procesit të shpalljes së Zonës së mbrojtur të Malit Sharr, si dhe në ndërgjegjësimin e grave dhe të rinjve në përgjithësi. Prandaj, OSHC-të dhe GLV-të mund të mbështeten përmes aktiviteteve të mëposhtme:

- Ofrimi i trajnimeve mbi temat ku OSHC-të dhe GLV-të shohin nevojën për kualifikim të mëtejshëm
- Mbështetja e aktiviteteve ndërgjegjësuese të OSHC-ve dhe GLV-ve
- Mundësimi i takimeve të rregullta ndërmjet OSHC-ve dhe GLV-ve, dhe zgjerimi i rrjeteve dhe shkëmbimit

4.2 Aktivitete specifike për çështjet

Aktivitetet specifike për çështjet janë të grumbulluara përgjatë gjashtë fushave tematike që dolën nga konsultimet me palët e interesuara. Këto aktivitete do të trajtonin rreziqe specifike në katër zonat e mbrojtura që lidhen me qeverisjen e pyjeve, jetesën lokale dhe trashëgiminë kulturore, turizmin e qëndrueshëm, ruajtjen e natyrës dhe menaxhimin e kullotave, menaxhimin e ujit dhe menaxhimin e mbetjeve. Të gjitha aktivitete do të zbatoheshin në mënyrë të përbashkët, duke përfshirë palët e interesuara nga të katër zonat e mbrojtura. Aktivitetet specifike për çështjet do të shërbenin për të përmirësuar jetesën, sigurinë dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve në kontekstin e një klime në ndryshim, duke përfshirë gjithashtu elementë të besimit dhe ndërtimit të marrëdhënieve në të katër zonat e mbrojtura.

4.2.1 Qeverisja e pyjeve

Qeverisja e pyjeve është grupi kryesor tematik për bashkëpunimin e përbashkët që identifikuan palët e interesuara, shoqëruar me faktin se kjo perceptohet si sfida më e rëndësishme e sigurisë klimatike në zonë. U propozuan disa aktivitete specifike për çështjet:

- Aktivitetet që kanë të bëjnë me kuadrin ligjor dhe **zbatimin ligjor për të adresuar aktivitetet e paligjshme me fokus të veçantë në prerjet e paligjshme**:
  - Identifikimi i përbashkët e boshllëqeve ligjore ekzistuese, si mund të përmirësohet legjislacioni, si mund të përmirësohet zbatimi ligjor dhe si mund të harmonizohen ligjet konkurruese
  - Angazhimi në monitorimin dhe kontrollin e përbashkët të prerjeve të paligjshme
  - Ofrimi i ngritjes së kapaciteteve për rojet dhe palët e tjera lokale të interesuara dhe përmirësimi i pajisjeve dhe mjeteve teknike përkatëse për monitorim
  - Shkëmbimi i praktikave se si të trajtohet korrupsioni në zonat e mbrojtura, duke përfshirë përdorimin e tokës, ndërtimin, përdorimin e burimeve natyrore dhe zinxhirët e furnizimit të produkteve pyjore
  - Nxitja e një bashkëpunimi më të mirë ndërmjet institucioneve dhe aktorëve të ndryshëm, si dhe ndërmjet zonave të mbrojtura
  - Vendosja e një moratoriumi ose ndalimi i peshkimit dhe gjuetisë në zonat e mbrojtura
  - Sigurimi i mbështetjes për mbledhjen e të dhënave për aktivitetet e paligjshme në mënyrë të harmonizuar dhe të standardizuar nëpër zonat e mbrojtura, duke lehtësuar gjithashtu shkëmbimin e të dhënave dhe informacionit
  - Trajnimi i oficerëve të policisë lokale dhe oficerëve të tjerë të zbatimit të ligjit, si dhe gjyqtarëve, prokurorëve dhe hetuesve
- Aktivitetet që krijojnë stimuj për të **reduktuar prerjet e paqëndrueshme dhe të paligjshme nga familjet private**, veçanërisht ato në komunitetet rurale dhe fshatrat malore:
  - Promovimi i burimeve alternative të energjisë, si fotovoltaike
  - Diversifikimi i burimeve të ngrohjes, si zëvendësimi i përdorimit të drurit për ngrohje

- Rritja e ndërgjegjësimit për të inkurajuar përdorimin më të qëndrueshëm të burimeve
- Aktivitetet për **mbrojtjen dhe restaurimin e pyjeve**:
  - Përmirësimi i kushteve të pyjeve dhe kullotave, nëpërmjet rigjenerimit natyror, veprimit të pastrimit dhe ndërtimit të akuiferit blegtoral dhe mekanizmave/kontraktive kundër erozionit
  - Vendosja e linjave të komunikimit ndërmjet zonave të mbrojtura me komunikim pa pagesë për të monitoruar dhe vepruar kundër peshkimit, gjuetisë dhe prerjeve të paligjshme
- Aktivitetet në lidhje me **menaxhimin e zjarrit**:
  - Mbështetja e trajnimit dhe certifikimit të menaxhimit të zjarrit dhe zjarrfikësve të vullnetarëve vendas, duke u fokusuar në zonat e mbrojtura
  - Trajnimi i komuniteteve lokale për menaxhimin e zjarrit
  - Vazhdimi dhe zgjerimi i punës për Sistemin e paralajmërimit të hershëm për zjarret e Qendrës për menaxhimin e krizave në Shkup, i krijuar në bashkëpunim me Agjencinë Japoneze për bashkëpunim ndërkombëtar (JICA), në mënyrë që të mund të zbatohet dhe përdoret në katër zonat e mbrojtura, p.sh. përmes trajnimeve
  - Rritja e koordinimit dhe komunikimit ndërmjet komunave të ndryshme brenda dhe përgjatë zonave të mbrojtura, në mënyrë që t'u mundësohet zbulimi i zjarreve në një fazë të hershme për të ndihmuar në shuarjen e zjarrit, si dhe për të mbështetur monitorimin e zjarreve në pyje
  - krijimi i një liste të pajisjeve dhe aparaturave të nevojshme (p.sh. automjetet e fikjes së zjarrit, pajisjet e alarmimit dhe linjave telefonike pa pagesë për të raportuar zjarret) dhe se si këto mund të përdoren zakonisht në të katër zonat e mbrojtura

4.2.2 Jetesa lokale dhe trashëgimia kulturore

Aktivitetet që nxisin jetesën lokale dhe ruajtjen e trashëgimisë kulturore të rajonit u shfaqën gjithashtu dukshëm nga palët e interesuara për të ofruar mundësi për banorët vendas, veçanërisht të rinjtë dhe gratë, për të njohur vlerat historiko-kulturore. Idetë për aktivitete të përbashkëta përfshijnë:

- Krijimin e markës tregtare për mallrat vendore nga katër zonat e mbrojtura
- Ofrimin e mbështetjes për brejtarët dhe blegtorët; mbajtjen e racave tradicionale të deleve
- Promovimin e praktikave tradicionale dhe mjeteve të jetesës duke mbështetur sipërmarrësit vendas, p.sh. në përpunimin e leshit dhe prodhimin e pëlhurave, në prodhimin e shportave të thurura, prodhimin e djathit dhe prodhimin e mishit
- Rritjen e përdorimit të produkteve dytësore pyjore, p.sh. bimë (mjekësore), fruta dhe produkte bimore
- Forcimin e rolit të gruas në zhvillimin rural dhe lokal, p.sh. duke i përfshirë në konsultime dhe komisione vendimmarrëse në lidhje me menaxhimin e burimeve pyjore, si dhe duke ofruar mbështetje për bizneset e udhëhequra nga grate

4.2.3 Turizëm i qëndrueshëm

Turizmi i qëndrueshëm u shfaq si një grup tjetër tematik me aktivitetet e mëposhtme të propozuara:

- Ngritja e qendrave të përbashkëta të informacionit në tërë rajonin e katër zonave të mbrojtura
- Zhvillim i zhvillimit të përbashkët të infrastrukturës turistike (rrugë, shtigje, bujtina, objekte, etj.) të aksesueshme gjatë gjithë vitit; kjo infrastrukturë mund të përdoret gjithashtu nga autoritetet e parkut dhe përfaqësuesit komunalë gjatë punës në zonat e mbrojtura
- Vendosja e marrëveshjeve për t'u mundësuar turistëve dhe alpinistëve të lëvizin lirshëm ndërmjet katër zonave të mbrojtura, p.sh. nëpërmjet lëshimit të një lejeje të përbashkët

4.2.4 Ruajtja e natyrës dhe menaxhimi i kullotave

Palët e interesuara iu referuan gjithashtu rëndësisë së ruajtjes së natyrës dhe menaxhimit të kullotave dhe propozuan aktivitetet e mëposhtme:

- Avancimi i kërkimit dhe monitorimit të përbashkët të florës dhe faunës me fokus në speciet endemike dhe bimët mjekësore, p.sh. nëpërmjet krijimit të një inventari të përbashkët të florës dhe faunës
- Avancimi i menaxhimit të përbashkët të kullotave dhe pastrimi nga mbirritja për të përmirësuar kushtet e kullotave

4.2.5 Menaxhimi i mbetjeve

Duke pasur parasysh ashpërsinë e dëmeve të shkaktuara nga mbetjet e ngurta dhe ujërat e zeza të patrajtuara në zonë, palët e interesuara theksuan menaxhimin e mbetjeve si një çështje tjetër prioritare. Palët e interesuara sugjeruan aktivitetet e mëposhtme:

- Zhvillimi i një projekti të përbashkët të pastrimit të mbetjeve në zonat e mbrojtura
- Përmirësimi i menaxhimit të përgjithshëm të mbetjeve, duke u fokusuar gjithashtu në parimet e 'reduktimit, ripërdorimit dhe riciklimit'

4.2.6 Menaxhimi i ujërave

Uji është i lidhur me një sërë çështjesh në Malin Sharr dhe në zonën e Masivit të Korabit dhe zonat e tij të mbrojtura. Palët e interesuara propozuan një sërë aktivitetesh që synojnë të adresojnë çështje të ndryshme të lidhura me ujin:

- Avancimin e menaxhimit të përgjithshëm të ujit dhe menaxhimit të rrezikut nga përmytjet, p.sh. duke ndarë përvojat dhe praktikat më të mira
- Përmirësimi i burimeve të ujit në familje
- Rritja e aksesit të ujit për bagëtitë në male
- Rivlerësimi i ndikimeve mjedisore dhe sociale të hidrocentraleve të vegjël

5 Harta e palëve të interesuara

Për të zhvilluar dhe zbatuar aktivitetet me sukses dhe në një mënyrë gjithëpërfshirëse, duhet të përfshihen palët e interesuara në nivele të ndryshme të qeverisjes. Figura 8 jep një pasqyrë të palëve kryesore të interesuara.

Figura 8: Harta e palëve kryesore të interesit.

Niveli	Mavrovë	Mali Sharr	Korab-Kortinik	Sharri
Ndërkombëtar	Komuniteti i donatorëve, p.sh. ADA, BMZ, DBU, EU, EuroNatur, GIZ, GEF, JICA, OSCE, PONT, SDC, SIDA, UNDP, UNEP			
Rajonal	CNVP	RCC	RECs	REI
Qeveritar	Ministria e mjedisit dhe planifikimit hapësinor • Departamenti i natyrës Ministria e bujqësisë, pylltarisë dhe ekonomisë së ujit • Policia pyjore • Inspektoriat shtetëror i pyjeve dhe gjuetisë Ndërmarrja Publike "Pyjet kombëtare"		Ministria e turizmit dhe mjedisit • Agjencia për rajonet e mbrojtura • Agjencia e mjedisit • Task Forca e Gardës së Gjelbër Ministria e brendshme • Inspektorati i menaxhimit të territorit	Ministria e mjedisit, planifikimit hapësinor dhe infrastrukturës • Agjencia për mbrojtje të mjedisit Ministria e bujqësisë, pylltarisë dhe zhvillimit rural • Agjencia pyjore • Rojet e pyllit
Menaxhimi i rajoneve të mbrojtura	Menaxhimi i Parkut të Mavrovës	Menaxhimi i Parkut të Malit Sharr	• RAPA Dibër • RAPA Kukës	Menaxhimi i parkut Sharr
Komunat	• Mavrovë-Rostushë • Tearcë • Vrapçisht	• Bogovinë • Gostivar • Jegunovcë • Tetovo	• Dibër • Kukës	• Dragash • Kaçanik • Prizren • Shtërpcë • Suharekë
OSHC-të	Grupet Lokale të Veprimit (GLV)			
	• Eko - svest • MES	• CED • Friends of Shara	• Agritra-Vizion • Agro-Eko Dibra • Ambienti SHEA Dragash • Shoqata e ekologëve të rajonit të Kukës-it • Lidhja e Kastrioteve • LAG Integration • Nisma Dibrane • PPNEA	• EcoKos Women • Ecopana • Finch • Gaia • GLPS

Shënim: ADA: Bashkëpunimi Austriak për zhvillim; BMZ: Ministria federale për bashkëpunim ekonomik dhe zhvillim (Gjermani); CED: Qendra për arsim dhe zhvillim; CNVP: Lidhja e vlerave natyrore dhe njerëzve; DBU: Fondacioni federal gjerman mjedisor; BE: Bashkimi Evropian; GEF: Fondi global i mjedisit; GLPS: Grupi për studime juridike dhe politike; JICA: Agjencia Japoneze e bashkëpunimit ndërkombëtar; MES: Shoqëria ekologjike maqedonase; PONT: Prespa Ohër Nature Trust; PPNEA: Mbrojtja dhe ruajtja e mjedisit natyror në Shqipëri; RAPA: Agjencitë rajonale të zonave të mbrojtura; RCC: Këshilli i bashkëpunimit rajonal; REC: Qendra burimore mjedisore; REI: Instituti rajonal i mjedisit; RFMC: Qendra rajonale e monitorimit të zjarrit; SDC: Agjencia Zvicerane për zhvillim dhe bashkëpunim; SIDA: Agjencia Suedeze për bashkëpunim ndërkombëtar për zhvillim; UNDP: Programi i Kombeve të Bashkuara për zhvillim; UNEP: Programi i Kombeve të Bashkuara për mjedisin.

Palët kryesore të interesit janë autoritetet menaxhuese të çdo zone të mbrojtur. Duhet theksuar se strukturat e tyre organizative ndryshojnë nga njëra-tjetra: Mavrova dhe Mali Sharr janë të organizuara (pjesërisht) si institucione publike të vetëfinancuara; Sharri menaxhohet nga një drejtori; dhe Korab-Koritnik është në varësi të Agjencive rajonale të zonave të mbrojtura (RAPA) të Dibrës dhe Kukësit, të cilat janë përgjegjëse edhe për disa zona të tjera të mbrojtura.

Në nivel lokal, përfaqësues të departamenteve përkatëse (p.sh. pylltaria, konservimi, bujqësia, urbane dhe turizëm) të bashkive që janë pjesë e zonave të mbrojtura janë palë të rëndësishme të interesit. Për aktivitetet e përbashkëta, OSHC-të janë veçanërisht të rëndësishme pasi shumica e tyre tashmë janë të organizuara në një rrjet GLV-sh. Është gjithashtu thelbësore të sigurohet përfshirja e përfaqësuesve të të rinjve, si dhe të vendoset një përfaqësim i balancuar gjinor.

Përtej aktorëve të nivelit lokal, autoritetet që në përgjithësi janë përgjegjëse për zonat e mbrojtura dhe mbrojtjen dhe menaxhimin e mjedisit duhet të përfshihen gjatë zhvillimit ose zbatimit të aktiviteteve të përbashkëta. Në varësi të natyrës së aktivitetit, duhet të përfshihen edhe autoritetet e pyjeve dhe/ose kullotave dhe policia.

Në nivel rajonal, aktorët kryesorë përfshijnë Këshillin e bashkëpunimit rajonal (RCC), RFMC, CNVP dhe Qendrat burimore mjedisore përkatëse (REC). Ekziston gjithashtu një komunitet më i gjerë i donatorëve ndërkombëtarë dhe agjencive zbatuese që financojnë dhe/ose zbatojnë projekte të ndryshme në rajon; ato duhet gjithashtu të angazhohen në zhvillimin dhe zbatimin e aktiviteteve, në mënyrë që të sigurojnë një nivel të mirë të bashkërendimit të të gjitha aktiviteteve në rajon dhe të arrijnë sinergji, aty ku është e mundur (shih Kapitullin 3.2).

6 Konkluzione

I përbërë nga katër zona të mbrojtura, Mali Sharr dhe zona e Masivit të Korabit janë një pikë e nxehtë biodiversiteti e pasur me burime natyrore që janë të rëndësishme për sigurinë e jetesës dhe mirëqenien e komuniteteve lokale. Në të njëjtën kohë, ndikimet e ndryshimeve klimatike, së bashku me aktivitetet njerëzore të paqëndrueshme dhe të paligjshme, kërcënojnë biodiversitetin e zonës dhe sektorët kryesorë ekonomikë, të cilët të gjithë do të ndikojnë në jetesën dhe do të ushqehen me rreziqet e sigurisë që ndajnë komunitetet lokale në të katër zonat e mbrojtura. Gratë janë veçanërisht të prekura, duke qenë se ato shpesh përballen me nënpërfaqësim joproporcional ekonomik dhe social në rajon. Si i tillë, bashkëpunimi i përforcuar dhe i synuar ndërmjet menaxhimit të zonave të mbrojtura dhe komuniteteve të tyre është si rrjedhim i një rëndësie të madhe pasi ofron mundësi për t'i trajtuar këto rreziqe në një mënyrë gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme. Nga njëra anë, aktivitetet e bashkëpunimit shërbejnë për të përmirësuar jetesën, sigurinë dhe qëndrueshmërinë e komuniteteve në zonat e mbrojtura. Nga ana tjetër, ato përforcojnë besimin dhe marrëdhëniet e mira fqinjësore në zonë.

Një proces i gjerë konsultimi ka treguar se qeverisja e pyjeve është shqetësimi kryesor që prek të katër zonat e mbrojtura. Aktivitetet e paqëndrueshme dhe të paligjshme njerëzore, veçanërisht ato që lidhen me prerjet e paligjshme, shpyllëzimin dhe zjarret, kërcënojnë biodiversitetin e zonës dhe sigurinë e jetesës, rreziqet e të cilave janë të komplikuar nga ndikimet e ndryshimeve klimatike. Për më tepër, bashkëpunimi ndërmjet aktorëve të katër zonave të mbrojtura është aktualisht i kufizuar dhe autoritetet e menaxhimit të parkut dhe bashkitë në zonë përballen me disa pengesa që e bëjnë të vështirë trajtimin e rreziqeve të sigurisë që lidhen me klimën. Disa pengesa të zakonshme përfshijnë mungesën e kapaciteteve financiare dhe të burimeve njerëzore, zbatimin e kufizuar të planeve të menaxhimit të parkut, mungesën e harmonizimit ndërmjet ligjeve konkurruese dhe përfaqësimin e pabalancuar të grave dhe të rinjve.

Ka disa projekte në vazhdim dhe të përfunduar së fundmi që fokusohen në përmirësimin e qeverisjes së pyjeve, jetesën lokale, menaxhimin e zjarreve të peizazhit dhe përpjekjet për ruajtjen në rajon, ndër tema të tjera. Këto projekte trajtojnë pjesërisht rreziqet e identifikuar të sigurisë të lidhura me klimën, si dhe pengesat me të cilat përballen katër zonat e mbrojtura. Megjithatë, shumë pak projekte angazhohen në aktivitete të përbashkëta dhe kërkojnë të adresojnë sfidat e përbashkëta dhe të forcojnë qëndrueshmërinë ndaj klimës në të gjithë zonat e mbrojtura.

Për të rritur bashkëpunimin, procesi i konsultimit identifikoi disa aktivitete të përbashkëta. Grupi i parë i aktiviteteve përfshin aktivitete ndërsektoriale që ndihmojnë në adresimin e çështjeve të ndryshme duke forcuar bashkëpunimin dhe ndërgjegjësimin, nëpërmjet krijimit të strukturave të bashkëpunimit, ndërgjegjësimin dhe forcimit të kapaciteteve të organizatave të shoqërisë civile.

Këto aktivitete mund të ndërtojnë kornizën dhe të ofrojnë mbështetje për një grup të dytë aktiviteteve që janë më specifike për çështjet. Qeverisja e pyjeve është grupi kryesor tematik për bashkëpunimin e përbashkët për çështje specifike që identifikuan palët e interesuara. Ajo perceptohet gjithashtu si sfida më e rëndësishme në lidhje me sigurinë klimatike në zonë. Qeverisja e pyjeve gjithashtu ofron më shumë mundësi për bashkëpunim të suksesshëm dhe është tema që përfshin më shumë ide për aktivitete. Grupe të tjera tematike që u shfaqën gjatë procesit të konsultimit përfshijnë bujqësinë dhe blegtorinë, turizmin dhe infrastrukturën. Në të gjitha aktivitetet, gratë dhe të rinjtë duhet të përfshihen si grupe të synuara.

Bazuar në rezultatet e këtij studimi, ky projekt do të vazhdojë të plotësojë mangësitë e identifikuar duke krijuar një strategji të përbashkët bashkëpunimi dhe plan zbatimi. Këto do të shërbejnë për të propozuar një vizion të përbashkët si dhe për të ngushtuar dhe përmirësuar aktivitetet e sugjeruara të bashkëpunimit. Në një fazë të mëvonshme, një projekt pilot do të zbatohet së bashku me partnerë dhe aktorë lokalë, të cilët gjithashtu do të angazhohen si grupi kryesor i palëve të interesuara për aktivitetet e ardhshme.

7 Bibliografia

Alfthan, Björn; Elmedina Krilasevic; Sara Venturini; Samir Bajrovic; Matthias Jurek; Tina Schoolmeester; Pier Carlo Sandei; Harald Egerer and Tiina Kurvits 2015: Outlook on climate change adaptation in the Western Balkan mountains. Vienna, Arendal, Sarajevo: United Nations Environment Programme; GRID-Arendal; Environmental Innovations Association.

Bazzicalupo, Enrico; Maria Lucena-Perez; Daniel Kleinman-Ruiz; Aleksandar Pavlov; Aleksandër Trajçe; Bledi Hoxha; Bardh Sanaja; Zurab Gurielidze; Niko Kerdikoshvili; Jimsher Mamuchadze; Yuriy A. Yarovenko; Muzigit I. Akkiev; Mirosław Ratkiewicz; Alexander P. Saveljev; Dime Melovski; Alexander Gavashelishvili; Krzysztof Schmidt and José A. Godoy 2022: History, demography and genetic status of Balkan and Caucasian Lynx lynx (Linnaeus, 1758) populations revealed by genome-wide variation. In: *Diversity and Distributions* 28:1, pp 65–82.

Bjegović, J. K. 2021: Study on Illegal Logging and Timber Trade Flows. Legal and administrative aspects, implementation and enforcement. Luxembourg: European Union.

Bogner, Daniel; Anela Stavrevska-Panajotova and G Gjorgievski 2021: Management Plan for National Park Shar mountains. GEF/UNEP project: "Achieving Biodiversity Conservation through Creation and Effective Management of Protected Areas and Mainstreaming Biodiversity into Land Use Planning". Belgrade: IUCN Regional Office for Eastern Europe and Central Asia (ECARO).

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) 2017: Valuing biodiversity assets through ecotourism in South-East Europe. A review of the situation in and recommendations for the trans-boundary region of Sharr/Korab-Koritnik/Mavrovo mountain areas. Bonn, Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ).

Dimishkovska, Biserka; Jovan Dimishkovski and Nikola Dimishkovski 2017: Climate and Meteorological Conditions in Mavrovo National Park in R. Macedonia. In: *Quaestus* 10, pp 242–255.

EuroNatur 2020: Nature conservation along the Balkan Green Belt: Analyzing threats, developing solutions and building capacities in the Sharr/Šar Planina/Korab-Koritnik region. Final Report. Radolfzell: EuroNatur.

European Association of Public-Private Partnership (EAPPP) n.d.: Local Action Group. Retrieved 23 Aug 2022, from <http://www.eappp.com/index.php/en/materiali/partnership-s-biblio/142-local-action-group>.

European Environment Agency (EEA) 2020: State of nature in the EU. Results from reporting under the nature directives 2013-2018. Copenhagen: European Environment Agency (EEA).

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2021a: Chapter 10: Linking Global to Regional Climate Change. In: *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2021b: WGI AR6 Fact sheet - Europe.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 2022: *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*: Cambridge University Press.

Keçi, Erjola and Elisabeth Krog 2014: Mountains Natural Ecosystem "Korab - Koritnik Natural Park" Management Plan.

KOSID 2020: Sharri National Park: The Target of Crime: KOSID.

Lacetera, Nicola 2019: Impact of climate change on animal health and welfare. In: *Animal frontiers* 9:1, pp 26–31.

Mavrovo National Park n.d.a: General Information. Retrieved 24 May 2022, from <https://nrmavrovo.org.mk/општи-информации-2/>.

Mavrovo National Park n.d.b: Socio-economic characteristics. Retrieved 24 May 2022, from <https://nrmavrovo.org.mk/социо-економски-карактеристики/>.

Melovski, Lj; Slavco Hristovski; Dime Melovski; Dragan Kolcakovski; Metodija Veleviski; Natalija Angelova; Zlatko Levkov and Mitko Karadelev 2010: Natural Values of Shar Planina Mountains. Skopje: Macedonian Ecological Society (MES).

Milevski, Ivica and Bojana Aleksova: The Rivers of the Shara Mountain. Tearce, 21 Sep 2019.

Milevski, Ivica and Marjan Temovski: Geomorphological and Geological Characteristics of Šar Planina (Šara Mountain). Skopje, 25 Jan 2018.

Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina) 2014: Parku Kombëtar Sharri: Plani i menaxhimit. Strategjia 10-vjeçare e menaxhimit 2015-2024. Plani operativ 5-vjeçar 2015-2019: Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina).

Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina) 2018: National Climate Change Strategy 2018- 2017. Action Plan on Climate Change 2018- 2020: Ministry of Environment and Spatial Planning, Pristina (MESP, Pristina).

Rüttinger, Lukas; Pia van Ackern; Noah Gordon and Adrian Foong 2021: Regional Assessment for South-Eastern Europe: Security implications of climate change. Berlin, Vienna: adelphi; Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE).

Stefanovski, Ivan; Aleksandra Danailovska and Mila Georgievska 2021: Logging Down our Future: Models and Forms of Organized Criminal Illegal Logging in North Macedonia. Skopje: Center for European Strategies Eurothink.

United Nations Environment Programme (UNEP) 2010: Feasibility Study on Establishing a Transboundary Protected Area. Sharr/Šar Planina-Korab-Dešat/Deshat. Vienna: United Nations Environment Programme (UNEP).

United Nations Environment Programme (UNEP) 2021: The missing piece of the puzzle: Shar Mountain National Park approved. Retrieved 20 May 2022, from <https://www.unep.org/news-and-stories/press-release/missing-piece-puzzle-shar-mountain-national-park-approved>.

United Nations Environment Programme (UNEP) 2022: Spreading like Wildfire - The Rising Threat of Extraordinary Landscape Fires. A UNEP Rapid Response Assessment. Nairobi: United Nations Environment Programme (UNEP).

Vasilljević, Maja; Sanja Pokrajac and Boris Erg 2018: State of nature conservation systems in South-Eastern Europe. Gland, Switzerland, Belgrade: International Union for Conservation of Nature (IUCN).